

***MEMÒRIA D'UNA INDÚSTRIA
DESAPAREGUDA, LA BÒBILA
D'EN SOLER***

MÀSTER EN GESTIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL EN L'ÀMBIT LOCAL

PROJECTE FINAL D'ESTUDIS

Autora: Maria Pilar Sánchez Jiménez

Directora del projecte: Mª Assumpta Roig i Torrentó

Facultat de Lletres. Universitat de Girona

Curs 2007/2008

ÍNDEX

AGRAÏMENTS.....	1
1. PRESENTACIÓ, PLANTEJAMENT DEL TREBALL.....	2
2. CONTEXT HISTÒRIC, GEOGRÀFIC I SOCIO ECONÒMIC DEL MUNICIPI.....	5
3. EL PATRIMONI CULTURAL DE PALOL SABALDÒRIA.....	8
3.1 Classificació dels béns patrimonials de Vilafant	12
3.2. Fitxes del patrimoni moble i immoble de Vilafant.....	15
4. EL PATRIMONI INDUSTRIAL: LA BÒBILA D'EN SOLER	27
4.1. Memòria històrica	30
5. ANTECEDENTS I CARACTERÍSTIQUES DE PROJECTES SIMILARS ...	43
ENTORN IMMEDIAT	45
ENTORN CATALUNYA.....	49
ENTORN ESPANYA	51
6. DIAGNOSI.....	55
7. PROPOSTA D'UTILITZACIÓ DEL MAS DE PALOL SABALDÒRIA	61
8. BIBLIOGRAFIA	69
9. ANNEX.....	71

AGRAÏMENTS

Voldria expressar el meu agraïment a l'arxiu històric comarcal de Figueres i en especial a la directora d'aquest centre Erika Serna i també a l'arxivera Josepa Juanola que m'han facilitat moltes dades, a l'Ajuntament de Vilafant i en particular al regidor de cultura Antoni Caulas i a Francesc Jiménez, responsable de l'àrea de desenvolupament local i social, per la seva ajuda i col.laboració. A Josep Rost, flequer del meu poble, per el seu temps i dedicació, a la meva tutora Assumpta Roig que m'ha assessorat en tot moment i finalment a la meva família per el seu suport.

Sense l'ajuda de totes aquestes persones i organismes no hagués estat possible aquest treball, per tot això els hi estic molt agraïda.

1. PRESENTACIÓ, PLANTEJAMENT DEL TREBALL

En aquest estudi pretenc revalorar el patrimoni cultural, natural i industrial de Vilafant. Tot i que les directrius del meu treball, es centren de manera especial en el patrimoni industrial, ja que en aquests moments l'Ajuntament de Vilafant, té especial interès en potenciar l'estudi de l'activitat rajolera, que va assolir el seu màxim esplendor amb la construcció de la bòbila d'en Soler l'any 1880.

Actualment, la bòbila es troba en estat d'abandó i només la seva presència, alerta als passejants de l'apogeu d'una indústria passada.

La xemeneia de la bòbila, malgrat les esquerdes, encara s'alça altiva i ens remet a un passat històric no gaire llunyà, que molts vilafantencs i figuerencs encara recorden. Tanmateix, els estudis sobre l'activitat rajolera són escassos, per tant, existeix un gran desconeixement sobre els orígens i la història de la rajoleria a Vilafant, fet que repercuteix de manera negativa en la pervivència futura d'aquesta emblemàtica construcció.

D'altra banda, per incentivar i promoure aquest patrimoni l'Ajuntament de Vilafant, té projectat crear un centre d'interpretació sobre l'argila i la indústria de la rajoleria si bé, el projecte és molt costós i només serà concebut, si s'aconsegueix obtenir 1% cultural.

El futur centre d'interpretació s'ubicaria en un antic mas del segle XVI, situat a pocs metres de la bòbila, en una zona coneguda amb el nom de Palol Sabaldòria.

Val a dir però, que en aquests moments, un dels problemes principals és la manca d'identitat pròpia dels vilafantencs vers el seu patrimoni, degut en part a la disgregació urbana del municipi i la proximitat amb la ciutat de Figueres.

No obstant, aquesta població té prou identitat com per enlluernar als vilafantencs amb les riqueses del seu llegat patrimonial i alhora atreure visitants vinguts d'arreu. Vet aquí, també una altra de les raons per la qual he decidit realitzar aquest treball, ja que considero que Vilafant és un poble encisador, amb una interessant oferta cultural que òbviament, no podem deixar passar per alt. Així doncs, crec que ja és hora de rescatar aquest patrimoni oblidat, tot recolzant i fomentant la viabilitat de projectes engrescadors, com és el cas d'aquest centre d'interpretació de l'argila i el rajol.

Per tot això, he dedicat i dedicaré tot el meu esforç, les meves ganes i la meva voluntat per tal de reivindicar el patrimoni industrial de Vilafant, tot abordant amb el major rigor i seriositat possibles els diversos temes que he anat treballant al llarg d'aquest estudi, i és que la meva intenció, a banda de revalorar el patrimoni de Vilafant, és suplir aquesta manca d'estudis sobre l'activitat rajolera del municipi, tot aportant noves dades d'interès que puguin ser d'utilitat a la població, a fi i efecte de salvaguardar un dels símbols més emblemàtics del poble: la bòbila d'en Soler.

Mètode de treball. Número figures, fotografies i documents per separat seguint un ordre lògic i coherent, específicament entre parèntesis tot allò que fa referència a l'annex o pàgines web a consultar.

A l'annex hi faig constar un índex amb tot un llistat de figures, fotografies i documents que apareixen al llarg del treball i finalment, faig servir alguns peus de pàgina i citacions textuals.

2. CONTEXT HISTÒRIC, GEOGRÀFIC I SOCIO ECONÒMIC DEL MUNICIPI

El terme municipal de Vilafant es troba gairebé en el centre geogràfic de la comarca de l'Alt Empordà. Està emplaçat a dos quilòmetres i mig a ponent de Figueres sobre una topografia de poca elevació i consta d'un nucli antic envoltat per una sèrie d'urbanitzacions que conformen una població de més de 5.000 habitants.

Figura 1. Mapa comarcal. Font: Google maps

Des del punt de vista patrimonial, en el municipi hi ha el conjunt arqueològic conformat per Palol Sabaldòria¹ que ja apareix esmentat per primera vegada l'any 1021 en el testament del comte de Besalú

Bernat Tallaferro, que llegà al seu fill Berenguer, entre d'altres possessions, un alou en el territori de *villa Palaciol sive in villa Fedancio...*, on també hi ha constància de restes ibèriques i romanes, de dues edificacions medievals: l'església romànica i el castell i d'un casal del segle XVI amb finestres renaixentistes.

En el nucli antic, hi ha la parròquia dedicada a Sant Cebrià, del segle XII i situada a la part de ponent del clos urbà hi trobem Can Puig Massanet, una gran casa pairal del segle XVIII. Al seu davant hi ha una alzina de dos-cents anys

¹ BERNILS MACH, J *Vilafant*. Quaderns de la revista de Girona. Diputació de Girona Caixa D'estalvis provincials. Josep M. Bernils Mach (1997).

d'antiguitat, que l'any 1991 la Generalitat de Catalunya va declarar Arbre Monumental. Com a particularitat cal dir que just a sota de l'arbre raja una font anomenada "la font de l'alzina" en honor aquest enorme arbre. No gaire lluny, d'aquest indret, a l'extrem de llevant de la població, trobem un antic mas de tipus basilical anomenat de Requesens, amb finestres gòtic renaixentistes d'arc conopial decorat amb arabesc calat.

Com a dada d'interès val a dir, que les cases de Vilafant són en la seva majoria dels segles XVII, XVIII i XIX i que algunes d'elles encara conserven aquell halo d'esplendor passat.

Fins ben entrat el segle XVIII, l'economia del poble de Vilafant es basava enterament en el sector primari de l'agricultura. Les terres de Vilafant són de conreu de secà amb plantacions de cereals, vinya i olivera. Pel que fa a l'olivera i l'oli cal dir que en aquesta època hi havia quatre premses d'oli i que a mitjans segle XIX Vilafant va ser considerada com una de les poblacions amb més exedència d'oli de la comarca, i hi dedicava el 4,8744% de la superfície del municipi. La producció d'oli es va aturar amb els freds del 1956, que van matar una gran quantitat d'oliveres.

A banda de l'activitat agrícola i ramadera, la indústria de la rajoleria va ser de gran importància en l'economia del municipi fet que podem constatar a l'època de la construcció de la Fortalesa de Sant Ferran de Figueres, en el segle XVIII, quan els rajolers de Vilafant van subministrar les rajoles per bastir-lo i funcionaven onze rajoleries. D'aquí bé l'eslògan "Vilafant, Mare de Pobles.

Aprofitant la gran quantitat de sediments argilosos a les zones de Palol Sabaldòria i dels voltants l'any 1880 es va construir una gran bòbila fet que va suposar la desaparició dels forns familiars.

En aquesta bòbila propietat de Rafael Soler, al lloc del terral de Palol Sabaldòria hi treballaven més de dos-cents obrers que van subministrar les rajoles per a la construcció de l'hospital provincial Dr. Trueta.

Com a particularitat val a dir, que les rajoles de Vilafant eren considerades com una de les millors de Catalunya. No obstant això, entre els anys 1965 i 1975 s'afebleix la construcció i comença una crisi causada per l'aparició de maquinària més moderna que porta a tancar la bòbila definitivament.

3. EL PATRIMONI CULTURAL DE PALOL SABALDÒRIA

El lloc de Palol Sabaldòria està emplaçat a 1 km de distància a llevant del poble de Vilafant i s'alça al cim d'un turonet quelcom enlairat sobre el marge esquerre del riu Manol.

Els orígens etimològics de Palol Sabaldòria provenen del llatí, així Palol deriva de la paraula llatina *palatiolum* i *palatium*, que significa palau petit i que s'adjunta al nom d'un personatge anomenat Baldoria.

No obstant, l'antropònim Baldoria presenta una certa confusió, ja que no es coneix del cert el seu autèntic origen, que es creu podria provenir del llatí: *Abelloria* o bé d'un nom germànic de dona *Baldoinia*.

Aquest indret, apareix esmentat per primera vegada l'any 1020 sota el nom de *Villa Palaciol*. Segons les fonts històriques, Villa Palaciol era un petit llogaret amb un escàs nombre de veïns, que va anar subsistint fins a principis del segle XX.

A banda, d'aquest llegat patrimonial cal parlar també de les restes arqueològiques que s'han trobat a l'entorn de Palol Sabaldòria.

L'any 1889 durant unes excavacions, en un terreny de terres argilenques emprades a la bòbila d'en Soler, es van trobar casualment les restes d'una necròpoli ibèrica que malauradament no va ser estudiada; fet que va tornar a succeir l'any 1948 quan també es van trobar ofrenes i esteles de pedra en el mateix indret.

Però no va ser fins als anys setanta, quan el Servei de Conservació del Patrimoni Artístic juntament amb la Delegació Provincial de Belles Arts van netejar, apuntalar, triar, classificar els elements dispersos i excavar l'indret en qüestió.

Gràcies a les excavacions arqueològiques, que es varen dur a terme l'any 1972 i van començar arran de les obres de l'autopista, es van descobrir uns camps de sitges, restes del segle IV i III ac, materials més moderns d'època romana de la Baixa República, ceràmica grisa i un fragment de sílex.

Aquestes troballes podrien sustentar la hipòtesis de l'existència d'un habitatge indígena que tindria una continuació fins a l'època romana a la vila de Vilafant. Després d'aquests descobriments, podem resseguir el fil històric de Palol Sabaldòria a través d'un document, abans esmentat, un testament de l'any 1021 del comte de Besalú Bernat Tallaferro, que llegà al seu fill un alou en el territori anomenat *Villa Palaciol* avui actual Vilafant.

L'existència de documents relacionats amb aquest llogaret han sigut de gran importància per reconstruir la història del municipi. Així sabem per exemple, que l'any 1167 el bisbe Guillem de Girona va donar al monestir de Santa Maria de Ripoll l'església sufragània del castell de Palatiolo.

D'altra banda, a pesar de les fonts documentals existents, encara avui dia no s'ha pogut determinar amb exactitud a quin sant estava consagrada l'església. Si bé,

es creu podria haver estat dedicada a Sant Tomàs, segons l'historiador Botet i Sisó (1913-18) o bé a Sant Miquel.

L'església d'estil preromànic i de planta rectangular tenia una llargada de 17,40 m i una amplada màxima de 6,80 m per tant, era un temple de petites dimensions. Aquesta esglesiola, va ser bastida amb materials extrets dels voltants, com ara pedres rierenques procedents del riu Manol, que van proporcionar resistència i durabilitat aquesta joia arquitectònica.

L'església constava d'una nau de tres creuers amb arcs de ferradura, dels quals malauradament, només en resta un, a més a més tenia dues portes, una a ponent i una altra a migdia. Cal remarcar que la majoria d'esglésies preromàniques del país tenien més d'una porta.

Pel que fa a l'interior i a la capçalera de la nau, tot i que està molt malmesa encara es poden apreciar unes filades d'*opus spicatum*, en forma d'espiga.

Aquest monument s'integra, per les seves estructures, en el conjunt, ben definit per esglésies d'unes característiques molt apropiades, que hem anomenat preromànic II i que considerem amb data dels segles VIII-IX.²

En l'actualitat, tant l'església pre-romànica, com el mas de Palol són considerats béns culturals d'interès local (**BCIL**) mentre que el castell rep la categoria de

² BADIA i HOMS, J. L'arquitectura medieval de l'Empordà. Diputació provincial de Girona (1985) pàgs. 417-422.

protecció de major rang, al ser considerat un bé cultural d'interès nacional **(BCIN)**.

Quan al castell cal afegir que gràcies a les fonts documentals sabem que s'esmenta per primer cop l'any 1167 i que rebia el nom del castell de *Palatiolo*.

Però d'aquesta construcció no ha restat gaire res, ja que els murs del castell medieval estan completament enderrocats i només s'ha conservat un rectangle de l'antiga construcció. Cal destacar que a l'interior del castell hi ha un pou o cisterna però està plena d'enderrocs.

De ben segur que una excavació del castell i dels seus voltants, inclosa naturalment l'església, podria proporcionar dades d'un gran interès sobre aspectes encara poc coneguts de la vida de la població de l'Alta Edat Mitjana en aquestes terres. Una altra edificació del conjunt era el mas de Palol, situat davant del castell i de l'església.

Aquest mas, amb finestres renaixentistes, és del segle XVI i consta de planta baixa i dos pisos i és considerat com a nucli i origen d'aquest municipi. Malgrat el seu estat precari, encara s'hi pot veure a la llinda, damunt del portal la data en que el mas va ser construït, l'any 1577.

Actualment, aquest conjunt arquitectònic, de propietat municipal, està en ruïnes i es troba encerclat per una tanca de tela metàl·lica que impossibilita el pas.

3.1 Classificació dels béns patrimonials de Vilafant

El terme municipal de Vilafant posseeix un important llegat patrimonial que podem classificar en **béns mobles, immobles i immaterials**.

Val a dir però, que aquestes tres tipologies són les que integren el patrimoni cultural català, fet que podem constatar en la llei del 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català i que té per objecte protegir, conservar, augmentar, investigar i difondre el patrimoni cultural català.

Anem ara a esmentar els béns més rellevants que conformen el patrimoni cultural de Vilafant.

En el cas del **patrimoni moble** esmentarem algunes de les peces més importants que posseeix la vila i que actualment es conservem a l'església de Sant Cebrià.

Una de les peces més rellevants és una pila baptismal del segle XVI situada a la capella del Sagrat Cor, d'aquesta església.

El patrimoni moble es caracteritza per ser transportable o movable contràriament al que succeeix amb el patrimoni immoble. I és que, els béns immobles són obres o produccions humanes que no poden ser traslladades d'un lloc a un altre, ja sigui perquè són estructures, edificis, o perquè estan en inseparable relació amb el terreny.

Pel que fa al **patrimoni immoble** trobem a la vila de Vilafant nombrosos exemples com ara el Mas de Can Puig Massanet (segle XVIII), el Mas Requesens, la font de l'alzina, l'església de sant Cebrià (segle XII) i en la zona anomenada de Palol Sabaldòria, a escassa distància del nucli antic, destaquen l'església pre-romànica de Palol, el Mas de Palol (segle XVI), el castell medieval de Palol i a pocs metres d'aquest indret destaca la bòbila d'en Soler (segle XIX) i finalment, en la zona de la urbanització de les Forques, el trull d'oli de l'Amiel (segle XVIII).

Quant al **patrimoni immaterial** cal destacar tres llegendes de tradició popular que tenen a veure amb la història del poble i que porten per títol: Símbia, Oriol i Zína i la Dama del Gorg Blau. De les tres llegendes que ens han arribat n'hi ha una en concret que enllaça perfectament amb el paratge natural del riu Manol i el conjunt de Palol Sabaldòria. S'anomena **La Dama del Gorg Blau** i tracta d'un matrimoni que viu a Palol Sabaldòria i que per causes de la guerra santa es veu separat durant molt de temps.

Vet aquí, alguns fragments destacables d'aquesta coneguda llegenda:

“Sovint entrava, acompanyada dels seus fills, a l'església de Sant Miquel, que s'aixecava a frac del castell, i allí recollida en pregària alleugeria la seva pena”. // “Passaren el anys i Bernat de Sabaldòria tornà sa i estalvi de Terra Santa a punt per salvar la hisenda...” // “- Adelaida, què és aquest gorg d'aquí baix?”// “Bernat ho comprengué tot de seguida. Aquell gorg, tota aquella substància aquosa havia brollat com un miracle, fruit d'un amor fidel. Comprengué aleshores el noble cavaller fins a quin punt la seva muller

l'havia estimat al llarg de la seva dilatada absència.”

(www.vilafant.com/entitats/amicsmanol)

La llegenda fa esment de l'església de Palol i a més, explica l'origen de la tonalitat blava de la gorga de Palol. L'existència d'aquestes llegendes són una bona mostra de que el patrimoni cultural no és limita només a les creacions materials, sinó que també és basa en les tradicions orals. Fet que podem observar en el títol preliminar i en particular al punt tres de la llei del 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català on és diu el següent:

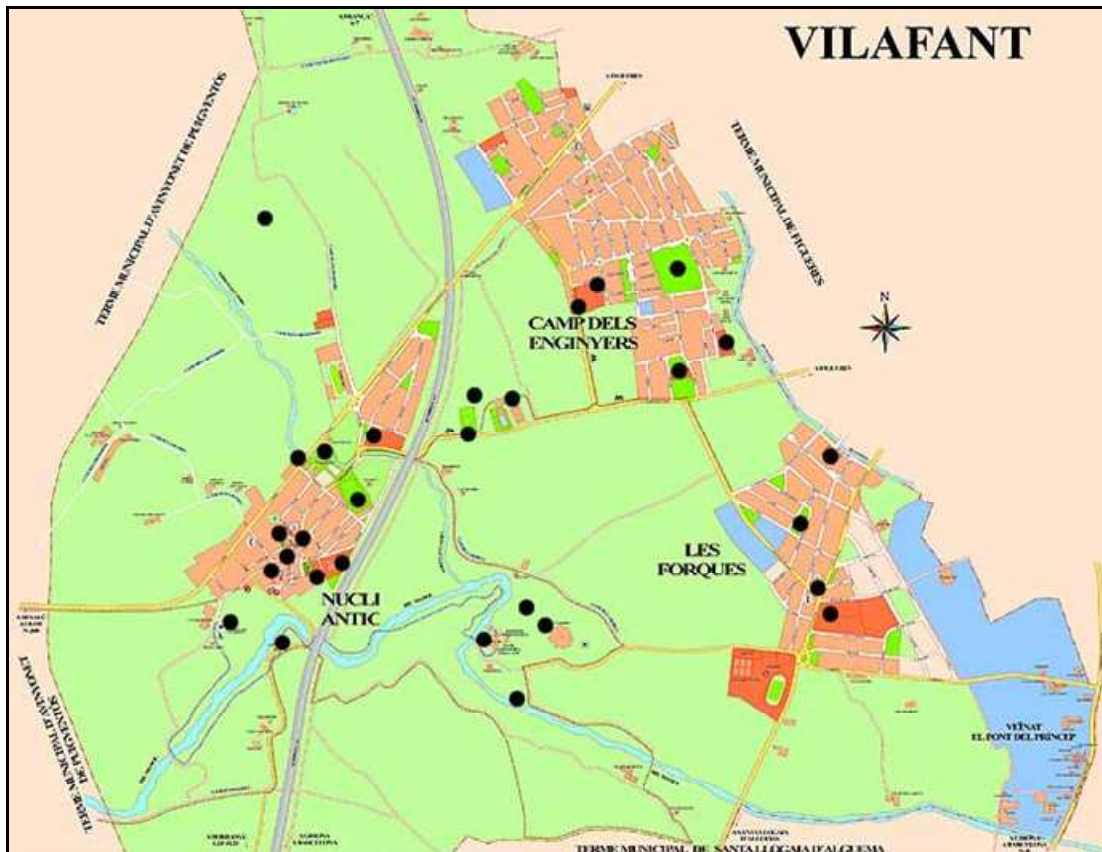
“També fan part del patrimoni cultural català els béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional i les particularitats lingüístiques, d'acord amb la Llei 2/1993, del 5 de març, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural.”

3.2. Fitxes del patrimoni moble i immoble de Vilafant

Vilafant, es troba gairebé al centre geogràfic de la comarca de l'Alt Empordà, a 24 km de la línia fronterera pirinenca (El Roselló). A 15 km del mar i a uns 14 km dels límits amb les comarques gironines de la Garrotxa a l'oest i el Pla de l'Estany al sud. Vilafant està al sud-oest de Figueres, i també limita amb els termes de Santa Llogaia d'Àlguema, de Borrassà i d'Avinyonet de Puigventós.

Figura 2. Mapa de Vilafant. Font: Ajuntament de Vilafant

CAN PUIG MASSANET

- **Tipologia** Arquitectura civil. Masia
- **Època** s. XVIII - XIX
- **Descripció** És tracta d'una gran casa pairal envoltada per un esplendïd jardí. Té teulada a quatre vents i elements nobles a l'interior: salons amb sostres decorats, capella, biblioteca i habitació especial per al bisbe que hi pernoctava quan feia visites pastorals.
- **Dades històriques** Fou construïda l'any 1781 i va ser ampliada el 1878 segons consta a la data sobre la porta d'entrada. A la porta d'entrada a la masoveria del casal es llegeix "*Maria Angela Massanet Ferrer i Puig hereva i vidua de Ramon Llavanera me fecit 28 setembre 1844*".

En aquest casal es guarda un voluminós arxiu que és el resultat de la unió de set patrimonis, el més important dels quals és el dels Llavanera (segles XIV al XIX). Les línies Llavanera, Puig i Massanet s'han extingit.

- **Accés** Des de la nova carretera de Figueres a Besalú - Olot N-260, es travessa el clos urbà de Vilafant i es gira a mà esquerra al carrer C. Nord, aprop del qual podem aparcar, per després seguir a peu en direcció carrer Olot, fins arribar al Mas de Can Puig Massanet.
- **Condicó actual** Habitatge. Visitable només exterior i excepcionalment durant l'estiu amb motiu del festival musical que s'hi celebra cada any.

Foto 1. Pilar Sánchez

Foto 2. Pilar Sánchez

LA FONT DE CAN MASSANET

- **Tipologia** Obra d'enginyeria hidràulica. Font
- **Època** Incerta
- **Descripció** L'arbre de la font de can Massanet és una alzina al peu de la qual brolla un doll d'aigua fresca. L'arbre és considera que té dos-cents anys de vida. Té una alçada de 12 metres i 3,10 de perímetre.
- **Dades històriques** A la finca de can Massanet hi havia molta aigua. A la part oest de la població i a pocs metres del riu Manol, les aigües freàtiques eren molt abundants. L'Ajuntament de Figueres va fer tractes amb la família de can Massanet per emprar el seu aprofitament hidràulic. Aquest tracte es va iniciar l'any 1917 i va durar fins al 1964, època en que Figueres va començar a disposar d'aigua directament del pantà de Boadella. L'any 1975 Salvador Dalí hi va estar-hi per recordar algunes berenades que hi havia fet. L'alzina va ser declarada arbre monumental per la Generalitat de Catalunya l'any 1991.
- **Accés** Des de la nova carretera de Figueres a Besalú – Olot N-260, es travessa el clos urbà de Vilafant i es gira a mà esquerre al carrer del Nord, aprop del qual podem aparcar, per després seguir a peu en direcció carrer Olot, fins arribar a la font de l'alzina.
- **Condició actual** Font. Visitable

Foto 3. Pilar Sánchez

Foto 4. Pilar Sánchez

MAS REQUESENS

- **Tipologia** Arquitectura civil. Masia
- **Època** s. XVI
- **Descripció** És una gran casa de tipus basilical. A la seva façana hi ha un portal adovellat i una finestra gòtico-renaixentista d'arc conopial decorat amb arabesc calat. A les impostes hi ha relleus de tema vegetal. Són notables també altres dues finestres més petites que tenen llurs impostes decorades i un emblema amb l'anagrama amb el nom del casal, i de la família que l'erigí.
- **Dades històriques** L'any 1640 es documenta la compra del mas a nom de Cebrià Requesens.

Fa un parell d'anys el mas funcionava com a restaurant, però degut al baix rendiment d'aquest establiment, els propietaris van optar per el seu tancament definitiu. Actualment, el mas ha recuperat la seva funció original: al seu voltant es conrea la terra i els animals campen lliurament.

- **Accés** En direcció a Besalú–Olot carretera N-260, a l'entrada del poble girem a mà esquerre i trobem Mas Requesens.
- **Condició actual** Habitatge. Visitable només exterior

Foto 5. Pilar Sánchez

ESGLÉSIA DE SANT CEBRIÀ

- **Tipologia** Arquitectura religiosa
- **Època** s. XII – XIII i posteriors
- **Descripció** És una església d'una nau, de planta rectangular i absis carrat. La volta de la nau és apuntada, sense cornisa. A cada banda hi ha una fornícula, una amb la Verge del Pilar i l'altra amb el Sant Crist.

Al frontis hi ha una porta neoclàssica amb un arc rebaixat. Al damunt hi ha motlures decoratives, un frontó i un rosetó. La façana està arrebossada, i presenta vestigis d'esgrafiats geomètrics.

- **Dades històriques** L'església és el primer edifici documentat de Vilafant. L'any 1119 s'esmenta l'altar de Sancti Cipriani de l'església parroquial de Vilafant en un acte de testimoniatge fet pel jutge Bernat i el sacerdot Pere Guillem. Es torna a mencionar el 1193 en un testament de Ramon de Vilafant.

Des de l'any 1998 l'església rep la categoria de bé cultural d'interès local (**BCIL**).

- **Accés** En direcció a Besalú-Olot carretera N-260, a l'entrada del poble girem a mà esquerra, C. Requesens i a continuació girem un altre cop a l'esquerra per entrar al carrer Figueres, on es troba l'església de Sant Cebrià.
- **Condició actual** Església. Visitable només els dies de culte

Foto 6. Pilar Sánchez

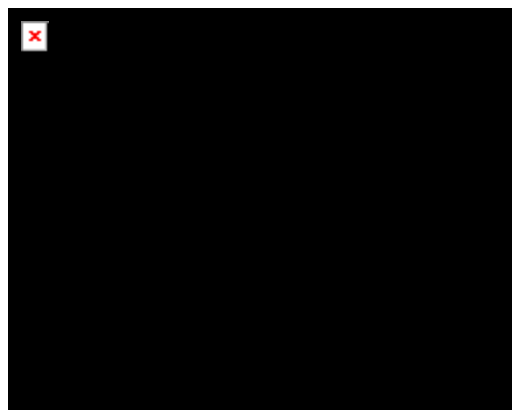

Foto 7. Pilar Sánchez

ESGLÉSIA DE PALOL

- **Tipologia** Arquitectura religiosa
- **Època** s. VIII - IX i posteriors
- **Descripció** És tracta d'un temple pre-romànic d'una nau de tres creuers amb arcs de ferradura i absis trapezial. L'absis està lleugerament desplaçat vers l'esquerre, els murs de la nau són divergents envers la capçalera. A l'interior i a la capçalera de la nau hi ha unes filades d'*opus spicatum*, en forma d'espiga. L'església tenia dues portes una a ponent i una altre a migdia i fou construïda amb material recollit de l'entorn: pedres rierenques i sorrenques. El temple tenia una llargada de 17,40m i una amplada de 6,30m.

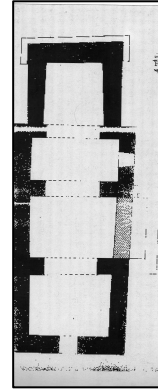

Fig.5 Bernils Mach. Vilafant

- **Dades històriques** No queda clar si l'església de Palol estava dedicada a Sant Tomàs o a Sant Miquel. És esmentada documentalment per primera vegada el 1167 en una donació del bisbe de Girona al monestir de Ripoll. Almenys fins al 1363 era sufragània de la parròquia de Santa Llogaia D'Àlguema. Actualment és propietat de l'Ajuntament de Vilafant i es troba en un estat avançat de ruïna. Des del 2004 l'església rep la categoria de bé cultural d'interès local (BCL).
- **Accés** Des de la carretera N-IIa, en sentit Figueres, a la segona rotonda, anar en direcció Vilafant. A continuació, cal seguir el c/ Garrotxa fins arribar a la rotonda del complex poliesportiu. Després, només cal conduir recte, en direcció aquest edifici i a 1 km trobem Palol Sabaldòria. Fàcil d'aparcar.
- **Condició actual** Església. Visitable només exterior

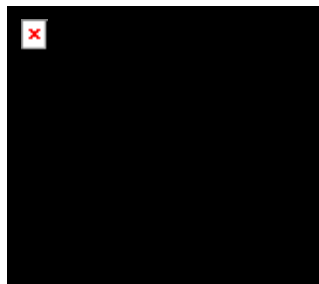

Foto 8. Pilar Sánchez

Foto 9. Pilar Sánchez

MAS DE PALOL

- **Tipologia** Arquitectura civil
- **Època** s. XVI
- **Descripció** És un gran casal de planta i dos pisos que fou, possiblement de tipus basilical, però ha perdut la part superior del seu cos central. En la seva façana, orientada al sud, hi ha un gran portal adovellat. En la planta noble destaquen dos finestrals rectangulars ornats amb senzilles motllures en relleu. En la llinda del que s'obre damunt del portal hi ha la data 1577. A la part més alta hi ha dues arcades rebaixades, separades per una columna octogonal, actualment tapiades. També hi ha quatre finestres renaixentistes.
- **Dades històriques** El paratge, on es situa el mas, apareix esmentat per primera vegada l'any 1020 com a Villa Palaciol, està emplaçat a un quilòmetre a llevant del poble. Era un petit llogaret que l'any 1359 tenia tres focs. Avui tota aquesta zona rep el nom de Palol Sabaldòria i és considerat com a nucli, origen d'aquest municipi i, en l'actualitat, és patrimoni de propietat municipal. Des del 2004 el mas rep la categoria de bé cultural d'interès local (**BCL**).
- **Accés** Des de la carretera N-IIa, amb sentit Figueres, a la segona rotonda, anar en direcció Vilafant. A continuació, cal seguir el c/ Garrotxa fins arribar a la rotonda del complex poliesportiu. Després, només cal conduir recte, en direcció aquest edifici i a 1 km trobem Palol Sabaldòria. Fàcil d'aparcar.
- **Condició actual** Visitable només exterior

Foto 10. Pilar Sánchez

Foto 11. Pilar Sánchez

CASTELL DE PALOL

- **Tipologia** Arquitectura militar
- **Època** s. XI - XII

- **Descripció** El castell de Palol fou construït amb pedruscall i algunes filades de carreus escairats de pedra arenosa. Avui els murs estan completament enderrocats i només s'hi pot trobar un rectangle de l'antiga construcció. A l'interior hi ha el fonament d'una cisterna. A fora encara es veuen les bases d'una gran torre circular de 6,50m de diàmetre, que va ser enderrocada.

- **Dades històriques** El nom de castell de Palatiolo com en el cas de l'església de Palol apareix també documentat per primera vegada l'any 1167.
Des de l'any 1949 el castell rep la categoria de protecció de major rang, al ser considerat un bé cultural d'interès nacional (**BCIN**).
Avui tota aquesta zona està en ruïnes i encerclada per una tanca de tela metàl·lica que impossibilita el pas.

- **Accés** Des de la carretera N-IIa, amb sentit Figueres, a la segona rotonda, anar en direcció Vilafant. A continuació, cal seguir el c/ Garrotxa fins arribar a la rotonda del complex poliesportiu. Després, només cal conduir recte, en direcció aquest edifici i a 1 km trobem Palol Sabaldòria. Fàcil d'aparcar.

- **Condició actual** Visitable només exterior

Foto 12. Pilar Sánchez

Foto 13. Pilar Sánchez

LA BÒBILA D'EN SOLER

- **Tipologia** Arquitectura civil. Bòbila
- **Època** s. XIX
- **Descripció** És tracta d'un edifici de grans dimensions que conserva encara alguns dels seus elements més emblemàtics: xemeneia, forns i magatzems. A la façana principal de l'edifici, es situen els dos forns, actualment encara plens de rajoles per coure. La xemeneia de 42 metres d'alçada, conserva els cercols d'acer refractari que es col·loquen per contrarestar els moviments de l'obra ceràmica.
- **Dades històriques** L'any 1880 es va muntar la gran bòbila de Rafael Soler, al lloc del terral de Palol Sabaldòria, amb la qual van començar a desaparèixer els forns familiars. La bòbila de Vilafant va agrupar tota la producció rajolera de la vila i fou una de les més importants de la província. Avui resta totalment abandonada i és propietat de Francesc Clotas. El fúnebre de la bòbila està considerat com a bé singular.
- **Accés** Des de la carretera N-11a, amb sentit Figueres, a la segona rotonda, anar en direcció Vilafant. A continuació, cal seguir el c/ Garrotxa fins arribar a la rotonda del complex poliesportiu. Després, només cal conduir recte, en direcció aquest edifici, i a 1km trobem la bòbila de Vilafant. Fàcil d'aparcar.
- **Condició actual** Propietat privada. Visitable només exterior

Foto 14. Pilar Sánchez

Foto 15. Pilar Sánchez

EL TRULL D'OLI DE L'AMIEL

- **Tipologia** Arquitectura civil. Trull d'oli
- **Època** s. XVIII
- **Descripció** Es tracta d'un edifici de grans dimensions que es compon d'una planta baixa i un pis superior. La planta baixa, es fa servir per transportar, netejar, pesar i emmagatzemar les olives.

El trull d'oli està situat a la part posterior de l'edifici, al cantó del qual habiten els propietaris.

A la façana principal, podem observar encara una porta amb moll per on els camions descarregaven les mercaderies.

- **Dades històriques** En origen aquest trull era un molí per a moldre el blat, i posteriorment es va fer servir per a treure la clova de l'arròs. A partir de l'any 1947 es va començar a elaborar oli i ara l'antic molí de l'Amiel només es dedica a la producció d'oli d'oliva. Els avantpassats dels actuals propietaris eren antics masovers de les Forques i propietaris d'una bona part d'aquesta urbanització. Fins i tot, l'aigua del poble era subministrada per una torre d'aigua que portava el nom de la família Amiel.
- **Accés** Des de la carretera N-IIa, amb sentit Figueres, a la segona rotonda, anar en direcció Vilafant. A continuació, cal seguir el c/ Garrotxa fins arribar al complex poliesportiu. Després, només cal agafar la primera bifurcació a la dreta en direcció al carrer Santa Llogaia i al final d'aquest trobem el trull d'oli.
- **Condició actual** Habitatge. Visitable només exterior i excepcionalment durant els mesos en que s'elabora l'oli.

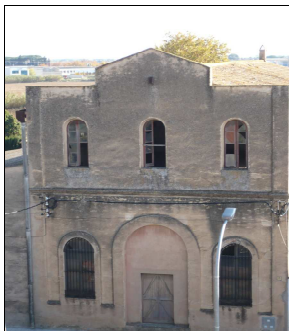

Foto 16. Pilar Sánchez

Foto 17. Pilar Sánchez

PILA BAPTISMAL

- **Tipologia** Escultura religiosa. Pila baptismal
- **Època** s. XVI
- **Descripció** És tracta d'una pila baptismal de dimensions més aviat petites, realitzada amb pedra procedent de la regió. A la part frontal de l'obra podem veure l'època en que va ser realitzada 1590. La pila té un basament en forma de columna que aguanta i decora l'obra. És conserva en molt bon estat.
- **Dades històriques** L'església de Sant Cebrià és d'estil romànic però fou ampliada i reformada durant el segle XVIII. A l'entrada de la capella dedicada al Sagrat Cor es conserva aquesta pila baptismal.
- **Accés** En direcció a Besalú-Olot carretera N-260, a l'entrada del poble girem a mà esquerra, C. Requesens i a continuació girem un altre cop a l'esquerra i ens dirigim al carrer de Figueres vers el nucli antic, on es troba l'església de Sant Cebrià.
- **Condicció actual** Pila baptismal. Visitable només els dies de culte

Foto 18. Pilar Sánchez

Foto 19. Pilar Sánchez

4. EL PATRIMONI INDUSTRIAL: LA BÒBILA D'EN SOLER

La bòbila d'en Soler es troba situada a uns 2 km al SE de Figueres, a la vora del riu Manol, dins el terme municipal de Vilafant.

L'edifici està situat a escassos metres de Palol Sabaldòria i data de l'any 1880.

La bòbila és un edifici de grans dimensions que està rodejada per una gran extensió de terreny.

Alguns dels elements més representatius de la bòbila són els forns, els magatzems i sobretot la xemeneia que encara s'alça dempeus. Aquesta última, és visible des de molt lluny i alerta als passejants de l'apogeu d'una indústria passada. (Veure annex fotos nº 21-26)

Cal remarcar que l'existència de la xemeneia, tot i tractar-se d'un dels símbols més importants de la bòbila, està greument amenaçada per importants esquerdes, que afecten l'estabilitat d'aquesta fràgil construcció. Tanmateix, a banda de les esquerdes podem observar, també, els cercols d'acer refractari que es col·locaven al voltant de la xemeneia i que servien per contrarestar els moviments de l'obra ceràmica.

La bòbila d'en Soler va agrupar tota la producció rajolera de la vila i fou una de les més importants de la província. No obstant això, entre els anys 1965 i 1975 s'afebleix la construcció i comença una crisi causada per l'aparició de maquinària més moderna que porta a tancar la bòbila definitivament.

Actualment, la bòbila resta totalment abandonada i és patrimoni de propietat privada.

Assenyalem que a l'interior dels forns es conserven encara centenars de totxanes crues, disposades minuciosament per ser cuites de forma homogènia. És com si la producció s'hagués aturat sobtadament en el temps, a l'espera d'una època més favorable, per continuar elaborant de manera tradicional els rajols que tanta fama i prestigi van proporcionar als vilafantencs.

En aquesta fotografia podem observar una fornada que no s'arribà a completar del tot arran de la fallida de l'empresa, ara fa més de tres dècades

Foto 20. Pilar Sánchez

Si bé, la bòbila de Vilafant no només és coneguda per tot això, sinó també per els descobriments arqueològics que es van trobar en les seves immediacions, en particular durant les feines d'extracció d'argila per a la fabricació de rajols. Així, l'any 1948 van sortir a la llum algunes peces interessants procedents d'una necròpolis ibèrica amb escassos objectes funeraris i esteles de pedra més o menys irregulars que van ser dipositades al Museu de l'Empordà de Figueres i que malauradament van desaparèixer durant un trasllat.

El mateix va tornar a succeir amb un vas de ceràmica indígena del qual només ha restat notícia en els llibres d'història local de Figueres. Per tant, amb aquests descobriments queda ben palès el caràcter funerari dels jaciments trobats a la bòbila.

No obstant això, a pesar de les troballes que van anar apareixent es va considerar que l'extensió i dispersió dels jaciments juntament amb la pobresa dels materials descoberts no era un motiu prou convincent com per dur a terme una excavació metòdica de la zona. En conseqüència, es va optar per establir uns torns de vigilància per tal de recuperar i observar algunes de les estructures que restaven al descobert durant els treballs d'extracció de l'argila.

Per facilitar la comprensió i situació dels materials que anaven apareixent, es va optar per dividir el jaciment en vàries zones i posteriorment es va decidir numerar els objectes en base a l'ordre en què van ser descoberts. Així, van sorgir fins a quatre zones de les quals només esmentarem les troballes de les zones més significatives.

En quant a les estructures trobades a la zona 1, molt aprop del mas Palol, destaquen nombroses sitges a l'interior de les quals s'ha trobat terra, cendres, pedres de 10 a 30 centímetres de llarg, ceràmiques molt fragmentades i ossos d'animals barrejats sense cap ordre. Fragments de vasos de pasta de color negre, formes globulars amb colls llargs i estrets, un punxó, i finalment una pedra esmoladora trencada en dos fragments.

A la zona 3 va aparèixer el cul d'un vas de ceràmica gris catalana "de la costa catalana" i un fragment de llavi d'àmfora romana.

Finalment, a la zona 4 es va trobar un vas petit gairebé reconstruït de ceràmica gris de la costa catalana, que podria datar del s. IV A.C.

Segons l'arqueòleg Juan Ruiz Solanes *et d'altri* considerar la bòbila d'en Soler, com un jaciment pròpiament dit, no seria del tot correcte, ja que totes les zones apareixen desconnectades entre sí. A més a més, Ruiz sosté que a causa dels grans volums de terra que han sigut extrets per a la fabricació de rajols, difícilment podrem arribar algun dia a conèixer amb profunditat aquest lloc.³

4.1. Memòria històrica

La indústria de la rajoleria apareix a mitjan segle XVIII, aprofitant la gran quantitat de sediments argilosos a les zones de Palol Sabaldòria i dels voltants de les escoles actuals.

Alguns escrits esmenten que ja al 1620 hi havia quinze forns, tot i que concretament hi ha constància que a l'època de la construcció de la fortalesa de Figueres (1753-1766), a Vilafant hi funcionaven onze rajoleries, la més important de les quals era anomenada d'en Junquer. Aquest, a més de la fabricació pròpia,

³ SOLANES RUIZ, JUAN *et d'altri* *Anals de l'institut d'estudis empordanesos* de Figueres (1972,73) pàgs. 187-193.

era l'encarregat de distribuir la producció de les altres rajoleries segons les comandes de la fortalesa.

Els rajolers de Vilafant foren els qui van subministrar els rajols per bastir la fortalesa de Sant Ferran de Figueres, fet que podem observar en els murs dels baluards on s'hi apleguen milers i milers de rajols emprats en la construcció de Sant Ferran, on treballaren 300 paletes. Els rajols havien de ser de la millor qualitat i a plena satisfacció de l'enginyer militar.

Un cens electoral del 1863 informa que a Vilafant hi havia dos rajolers entre d'altres que no ho eren. Un altre cens del 1890 registra un considerable increment dels rajolers respecte a èpoques passades. Així, en aquest any es registren fins a un total de dotze rajolers, tots ells residents al nucli antic de Vilafant.

Curiosament, el nom més comú entre els rajolers era el de Cebrià, fet que no és casual, ja que el patró del poble era sant Cebrià; al qual hi estava consagrada l'església del poble.

Consta que alguns rajolers de l'any 1890 eren coneguts sota aquest nom i entre els quals figuren Cipriano Soler Planas, Cipriano Quer Costa i Cipriano Rost Almar.

Actualment, la festa major de Sant Cebrià és molt popular en el terme municipal de Vilafant i es continua celebrant cada any pels volts de setembre, tal i com es feia en el passat.

Alguns dels rajolers, a més de ser vilatans del mateix poble, vivien fins i tot en el mateix carrer, és el cas del carrer Llers on en el cens de l'any 1892 es comptabilitzen fins a cinc rajolers; tots ells residents en aquest carrer. (Veure annex document n°1)

Després de més d'un segle el carrer Llers, situat a escassos metres de la plaça major i de l'església, ha sofert poques modificacions i encara conserva aquell encant que tant agrada als vilafantencs. Tenint en compte que els carrers, com era costum portaven el nom de la localitat a la qual es dirigien: Figueres, Borrassà, Olot i Llers.

A través dels censos, podem conèixer també les edats dels rajolers i com aquests continuaven treballant a pesar de la seva edat avançada, és el cas del rajoler **Cipriano Rost Almar** que amb setanta-cinc anys, encara continuava exercint la seva professió.

I és que les condicions laborals dels rajolers eren molt dures, ja que únicament deixaven de treballar, quan les malalties o l'edat els ho impedièn. (Veure annex document n°2 entrevista)

A banda d'aquestes informacions, sabem també que la gran majoria havien estat escolaritzats i que per tant, sabien llegir i escriure cosa que no podem dir d'altres

professions. Segurament, l'alfabetització dels treballadors devia ser de gran utilitat en les tasques de compra i venda.

Un altre aspecte interessant que revelen els censos, és el treball comú en família que era molt típic en l'ofici dels rajolers. Aquest fet s'observa, en el cas dels germans Juan Serrats Martí i Ignacio Serrats Martí, que treballaven conjuntament, o bé entre pares i fills com succeeix amb Antonio Brugués Palomés (pare) i Julián Brugués Serrats (fill) o amb Juan Costa Guri (pare) i Jaime Costa Ginjaume (fill), per posar només alguns exemples.

Per tant, la majoria d'aquestes rajolereries eren de caràcter familiar, per això no és d'estranyar que l'ofici i els forns es passessin de pares a fills, fet que culminà amb la creació d'un gremi que a l'època va tenir una gran influència social a la vila.

A Vilafant es fabricaven totxos, teules i maons forts i durs, ben cuits i de cares fines que a l'època varen ser considerats com els millors de tot Catalunya.

Per elaborar les rajoles, els rajolers primer pastaven la terra, que era traslladada en carretons, i després l'escampaven manualment en uns motlles de fusta que acte seguit eren petjats. Sota els motlles hi havia un gruix de palla per tal que no s'adherís l'argila al terreny, i es deixava al sol per evaporar la humitat, tècnica de la qual depenia la qualitat del futur rajol. Un cop secs, es portaven al forn per cuire.

Generalment, els rajolers treballaven a l'aire lliure amb els peus nus i els pantalons ben arremangats i com si es tractés de raïm començaven a petjar l'argila fins a convertir-la en una massa molt fina.

Els motllos de fusta que utilitzaven eren dobles, de manera que d'un sol motllo en sortien sempre dues rajoles. Un cop fetes les rajoles apareixien en escena els traginers que amb els seus carros eren els encarregats de transportar tot aquest material, ja que les comandes de rajoles, encara fins cap al 1960, es transportaven en carros. Aquest fet va proporcionar feina a molts traginers.

D'altra banda, quan apareix la bòbila d'en Soler el transport i la confecció en l'elaboració de les rajoles pateix un canvi substancial, ja que amb la creació d'aquesta gran fàbrica, la terra es transporta en grans quantitats amb vagonetes i la producció de rajoles es mecanitza, per tal d'augmentar la producció tot oferint un preu més econòmic.

La patrona dels rajolers era la Verge del Carme, festivitat que actualment el poble de Vilafant segueix celebrant, tot i haver perdut la seva indústria rajolera.

Cada setze de juliol els rajolers feien una gran festa que fins i tot era més lluïda que la festa del poble, que es celebrava el mes de setembre en homenatge al patró del poble, sant Cebrià.

El famós **músic empordanès Pep Ventura, l'inventor de la tenora**, va crear la música per la sardana dels rajolers que l'any 1872 el cor de músics de Vilafant va interpretar per primera vegada durant les festes del Carme.

Aquesta sardana és molt interessant des del punt de vista etnològic, ja que parla de la vida i de la duresa del treball dels rajolers, així com també dels estris que feien servir en la confecció de les rajoles.

La sardana dels rajolers:

SARDANA DELS RAJOLERS

*“Alegria rajolers, desterrem nostra tristor;
alegria rajolers, desterrem nostra tristor,
que aquests raigs de calor d’estiu són els postrers.
El sol ardent que us torrava i que us feia suar sang a la bassa
traient fang,
la seva virtut acaba.
Ja els tenim apilonats, rajols, teules i mahons de nostres mans
fabricats.
Carretó, motlla i cabasses, corba, gàrguil i xaval,
reposen al portal;
i hem deixat secar les basses.
Ja us esperem les mullers, amb tot el deliri i gana de ballar-ne una
sardana
que se’n diu dels rajolers.”⁴*

⁴ BERNILS MACH, J *Vilafant. Op cit* pàgs. 24-25

Després d'aquest breu parèntesis i continuant amb els censos electorals de Vilafant, hem d'assenyalar que l'any 1892 es continua mantenint el mateix nombre de rajolers, tot i que es produeixen algunes baixes, cas d'Antonio Brugués Palomés, que ràpidament són compensades amb la incorporació de nous rajolers.

No obstant, en el cens de l'any 1893 es dispara el nombre de rajolers existents a Vilafant, així, en qüestió de només un any la vila passà de tenir dotze rajolers a divuit.

De ben segur, la majoria d'aquests rajolers devien treballar a la bòbila d'en Rafael Soler, que va obrir les portes l'any 1880 i va aplegar un gran nombre de treballadors, la majoria dels quals eren fills de Vilafant.

Existeixen alhora altres documents igualment interessants com són les matrícules industrials, que ens aporten una valuosa informació sobre el nombre de forns familiars i fàbriques de rajoles que hi havia al municipi de Vilafant.

D'altra banda, també hi ha altres documents que recullen informació puntual sobre el tema, com per exemple la revista **Veïns de Vilafant**, en l'apartat dedicat al racó de la memòria i la revista que s'edita un cop l'any, per la festa major de poble. (Veure annex document nº3)

Així, en la revista de la festa d'estiu de Vilafant, de l'any 1987 es parla de la tradició rajolera de la vila i de la gran quantitat de gent que treballava al poble fent rajols, alguns dels quals eren fins i tot veïns de Figueres.

També es comenta que l'any 1911 els rajolers van col.laborar desinteressadament en la construcció del cementiri del poble.

Finalment, com a dada curiosa es parla del preu de les rajoles i es diu que a l'època cent rajoles valien 1,50 pessetes. (Veure annex document nº4)

En una altre revista, i en concret a la revista de la festa major de sant Cebrià, editada l'any 1999; apareixen publicats inclús, alguns anuncis antics. Es el cas del forn de rajoles d'Ignacio Serrats que data del segle XIX i de la indústria de mosaics hidràulics de Juan Soler Matacás. (Veure annex document nº5 i 6)

Tot seguit, esmentarem algunes de les contribucions industrials compreses entre l'any 1841 i 1959.

En la contribució industrial de l'any 1842 consten només 78 habitants i es fa esment de dues poblacions Vilafant i Palol Sabaldòria que a l'època era un petit llogaret. A més, segons aquest document tenim notícia de que a la vila hi havia sis forns de rajoles.

Durant l'any econòmic comprès entre el 1863 i 1864 s'observa un increment de la població amb un total de 117 vilafantencs així, com també un augment del nombre de forns de rajoles, en concret se'n registren vuit.

Els noms dels propietaris, segons els censos, són els següents: Narciso Serrats, Pedro Llupart, Ignacio Serrats, Pedro Serrats, José Junquer, Cipriano Rost, José Quintana i Sebastián Serra. Tots ells residents al nucli antic de la població.

Com hem indicat anteriorment, la majoria d'aquests forns eren de caire familiar i que anaven subsistint de generació en generació.

No obstant, en una altra contribució industrial de l'any 1887-1888 es produeix una explosió demogràfica de 595 habitants i alhora una considerable disminució en els forns de rajoles, doncs només se'n registren tres. I és que malauradament, sovint alguns forns es veien abocats al tancament, ja sigui per causes de continuïtat familiar o per problemes econòmics. A més a més, en la contribució de l'any 1889-1890 disposem d'un exemple de baixa en l'exercici d'aquesta activitat. Tenim constància d'un fragment del document on el rajoler Ignacio Junquer, deixa palès de la seva voluntat per cessar definitivament en l'activitat professional, que exercia fins al moment:

“D. Ignacio Junquer vecino de Vilafant que vive en la calle Figueres número de matriculado en la tarifa tercera, clase tercera número 196 da parte al Sr. Alcalde de haber cesado en el ejercicio de la industria de ladrillero que ejercia en el establecimiento de Despoblado que constituía su industria ante dicha.” (Veure annex document nº7)

D'altra banda, en aquest mateix any hi havia registrats onze forns de rajoles, tres molins fariners i dues premses d'oli per tant, la indústria seguia desenvolupant un paper important en l'economia de la vila.

Fem un salt en el temps fins arribar al segle vint i en particular a l'any 1924-1925 on observem en una matricula industrial d'aquest període, com els forns familiars

que encara subsisteixen, conviuen amb la gran fàbrica de rajoles de Rafael Soler Grau.

La bòbila d'en Rafael es trobava situada en una zona despoblada, a pocs metres de Palol Sabaldòria, i aplegava un nombre considerable de treballadors que produïen una gran quantitat de rajoles, coneguts arreu per la seva qualitat.

Òbviament, l'aparició d'aquesta indústria va suposar la desaparició dels forns familiars, ja que aquests no podien competir en rapidesa i rendibilitat front la bòbila d'en Soler.

La bòbila de Vilafant era anomenada d'en Soler perquè era propietat d'un veí de Figueres anomenat Rafael Soler que tenia dues bòbiles més, una a la Pera i una altra a Santa Llogaia d'Àlguema. El 1915 es va ampliar, i després de la guerra civil 1936-39 tenia una fabricació extraordinària, amb més de dos-cents obrers, cosa que va motivar que se'ls adjudiqués el subministrament de tots els rajols per a la construcció de l'hospital provincial Dr. Trueta.

Paral·lelament, es va crear també una altre activitat industrial molt important, que fou l'elaboració de mosaics hidràulics i terrassos. La fàbrica la va instal·lar l'any 1913 Juan Soler Matacás, sense cap parentiu familiar amb en Soler de la bòbila. Es tractava d'una família que havia sigut propietària d'un forn de rajoles, i que posteriorment es va interessar per la indústria del mosaic i va anar a aprendre'n a Barcelona, a la casa Escofet. Un cop format Soler retorna a Vilafant i crea una indústria pròpia al carrer Nou del nucli antic del poble que posteriorment traslladarà als carrers de Sant Cebrià i del Nord.

En aquesta fàbrica hi treballaven una dotzena de treballadors tots ells residents a Vilafant. Fa anys que la propietat de mosaics Soler va clausurar la fàbrica.

Tornant, a la contribució industrial de l'any, 1924-1925, hem d'afegir que hi havia registrades les següents indústries: una bòbila, dos forns de rajoles, una fàbrica de mosaics hidràulics, un molí fariner i una premsa d'oli. Si bé, segons l'estadística industrial d'aquest any sabem que el principal contribuent de Vilafant era Juan Soler Matacás per la fàbrica de mosaics, amb dues premses, seguit del rajoler Rafael Soler, el comerciant de cereals i ferratges Francisco Soler juntament amb l'especulador d'oli José D. Torrent i el d'embotits Pedro Ginjaume. Així en la quota per el tresor de l'estat consta que Juan Soler Matacás pagà 420 pessetes, Rafael Soler 388, Francisco Soler Lloberas juntament amb José D. Torrent 234 i finalment Pedro Ginjaume 306 pessetes.

Finalment, per cloure el comentari de les contribucions industrials farem referència a la matrícula industrial de l'any 1959 on es registren una fàbrica de mosaics amb un forn de capacitat de 70m³ del propietari Juan Soler Matacás, una fàbrica de rajoles ordinàries amb un forn de capacitat de 400m³ del propietari Mariano Soler Grau, dues premses hidràuliques, un molí fariner, un forn de pa i una fàbrica de pa.

En aquest document, podem observar la continuació familiar de la bòbila, que en el passat havia regentat Rafael Soler Grau i que en aquesta època continua el seu fill anomenat Mariano Soler Grau, que serà l'últim de la nissaga familiar.

Sens dubte, degut a la crisi produïda entre els anys 1965-75 causada per l'aparició de noves bòbiles equipades i proveïdes d'una maquinària que garantia una producció molt superior, a un preu molt més assequible que el que podia oferir la bòbila de Vilafant. Tanmateix, l'existència d'altres documents ens revela algunes de les dificultats financeres que van afectar a aquesta important indústria i que potser també, van contribuir a la seva fallida.

En conclusió, podem dir que els censos de Vilafant juntament amb les matrícules industrials i demés documents són molt importants, perquè gràcies a ells s'ha pogut reconstruir la memòria històrica d'una indústria desapareguda, així com les formes de vida d'una societat passada. Per tant, les fonts documentals són imprescindibles per la reconstrucció del passat històric, però també per reivindicar el patrimoni industrial del poble.

Gràfic realitzat en base a les contribucions industrials compreses entre l'any 1841 i 1959, que exemplifica l'evolució dels forns i fàbriques de rajoles a Vilafant.

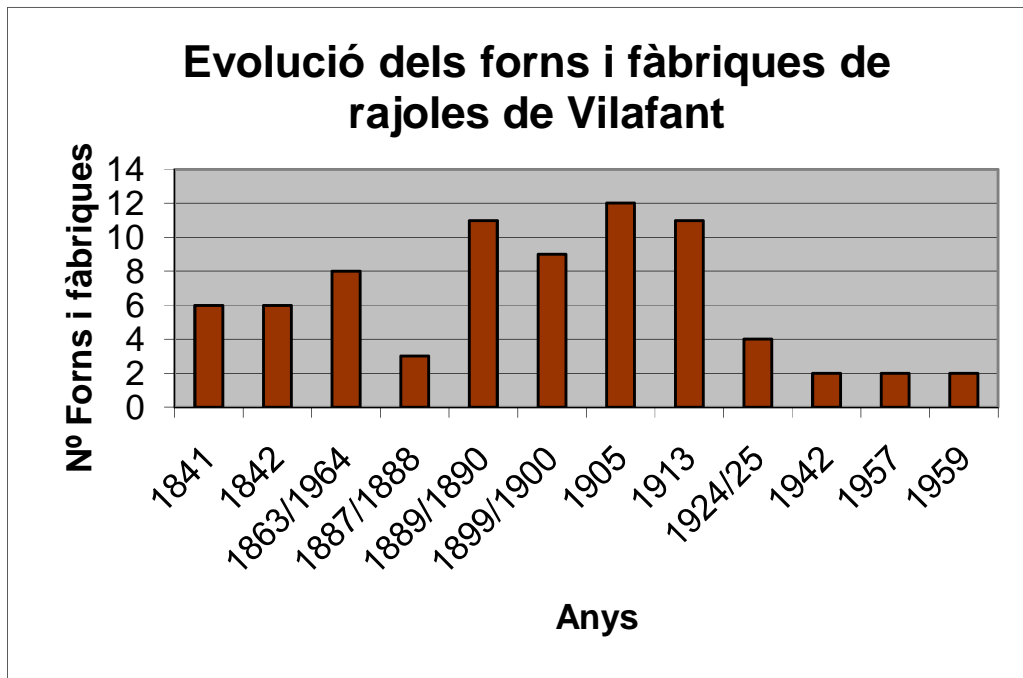

Figura 5. Gràfic de l'evolució dels forns i fàbriques de rajoles de Vilafant. Font: Arxiu històric comarcal de Figueres.

En aquest gràfic, s'observa com el número de forns familiars i fàbriques de rajoles va augmentant progressivament, durant el segle XIX fins arribar al seu moment més àlgid, que es produeix a principis del segle XX. Després, mica en mica s'anirà produint una davallada del sector rajoler que portarà a la seva desaparició. Destaquem que primer desapareixen els forns familiars i posteriorment les fàbriques de rajoles que es veuen afectades per la crisi del sector (Arxiu històric comarcal de Figueres. Contribució industrial 1841/1959).

5. ANTECEDENTS I CARACTERÍSTIQUES DE PROJECTES SIMILARS

Catalunya va ser un dels països capdavanters en el procés d'industrialització. Aquest fet va ser un element fonamental en la configuració del país en contribuir a l'evolució ideològica i política de les noves classes socials, especialment de la burgesia i del proletariat, però també dels corrents artístics i culturals dels segles XIX i XX.

Afortunadament, una part del patrimoni industrial català encara es conserva dempeus com és el cas de nombrosos edificis fabrils: farineres, hidroelèctriques, fàbriques de rajoles, ciment o tèxtil, destil·leries i un llarg etcètera.

Sobre el tema que ens ocupa, les fàbriques de rajoles, trobem alguns exemples a Catalunya com el **Terracotta Museu** de terrissa i ceràmica industrial de la **Bisbal** o la original **xemeneia** de la desapareguda **bòbila Almirall** a **Terrassa**.

Val a dir però, que en l'actualitat la rajoleria tradicional és quasi inexistent i només resten tres rajoleries que fan la seva producció utilitzant les tècniques ancestrals.

Una d'aquestes rajoleries és a Quart, al mas de Creuet, l'altra és a Regencós i n'hi ha una altra a Cornellà de Terri. Tanmateix la continuïtat, un cop es retirin els rajolers actuals no està del tot garantida.

Fora de Catalunya, en terres valencianes, al municipi de Paiporta hi ha l'únic museu dedicat a la indústria de la rajoleria existent en tot l'Estat espanyol.

El Museu Rajoleria Paiporta (MURPA) és un dels exemples més notables (entorn Espanya) del qual parlarem àmpliament en aquest estudi, sense oblidar

però el **Terracotta Museu** de la Bisbal de l'Empordà (entorn immediat) i l'antiga **fàbrica de rajoles Almirall** (entorn Catalunya), un desafortunat cas de desaparició.

ENTORN IMMEDIAT

A la comarca del Baix Empordà, en el terme municipal de la Bisbal de l'Empordà, trobem **Terracotta Museu** (www.labisbal.info) un museu dedicat a la ceràmica decorativa i industrial.

En origen aquest museu era la seu d'una antiga fàbrica de productes ceràmics i industrials que va ser fundada l'any 1922, per Salvador Fuster i Pagès.

L'edifici fabril, va experimentar una llarga evolució arquitectònica que s'inicia als anys vint i finalitza als anys seixanta.

L'any 1926, el propietari de la fàbrica va adquirir un nou solar destinat a magatzem i embalatge. Amb aquesta ampliació, l'empresari va aconseguir augmentar la producció i alhora els beneficis de la seva indústria.

Més endavant, Fuster per tal de dotar de més fortalesa econòmica a la indústria va constituir amb altres socis una nova societat, Terracota Fuster SA.

Durant l'existència d'aquesta societat es va augmentar el nombre de basses, es varen construir dos nous forns de flama invertida i una xemeneia.

Finalment, arran de la guerra civil espanyola la societat es va dissoldre per sempre. Tanmateix, la fàbrica continuà funcionant, sota l'administració d'una nova societat anomenada Manufactures Terracota SA.

L'any 1952, Terracota va adquirir una nova finca de 8.111m², on es construïren noves basses i un dipòsit d'aigua.

D'altra banda, a l'interior de la fàbrica també es varen produir una sèrie de canvis entre els quals destaquen la construcció d'un nou dipòsit de terres, un nou forn de planta circular, un entresolat i un muntacàrregues.

Si bé, les ampliacions no es van aturar fins als anys 70, època en que es consolida finalment la planta actual de l'immoble.

Anys més tard la fàbrica anomenada Terracotta va fer fallida i l'any 1987 l'Ajuntament de la Bisbal de l'Empordà va decidir adquirir l'edifici amb la intenció de crear-hi un museu i així gestionar el funcionament d'aquest.

La superfície actual del museu ocupa uns 6.000m², dels quals la meitat són coberts i la resta són patis.

Terracotta és una de les indústries més antigues de la Bisbal i es caracteritza per una sèrie d'elements, que afortunadament ens han arribat avui dia com les xemeneies, les basses i els forns de flama invertida.

Terracotta museu va ser inaugurat l'any 1992 i té com a propòsit conservar i difondre el patrimoni científic, tècnic i industrial de la ceràmica; així com donar a conèixer el procés d'industrialització i alhora fonamentar el coneixement de la ciència i la tècnica.

La col·lecció del museu està formada per 6.000 peces que inclouen objectes ceràmics, eines i estris, peces o elements d'aplicació a la construcció, d'ús funcional i decoratiu, la majoria de les quals han estat objecte de donacions.

Se sap fins i tot que Terracotta museu ingressa en el seu fons objectes ceràmics de gran rellevància procedents d'enderrocs i restauracions de la mateixa ciutat.

El museu de terrissa i ceràmica de la Bisbal consta d'una sala permanent i una sala per exposicions temporals i ofereix un ampli ventall de serveis com ara una mediateca especialitzada en ceràmica, botiga – llibreria, publicacions especials, servei de concertació de visites guiades i serveis per a actes externs.

En l'actualitat, aquest museu de titularitat pública, resta temporalment tancat al públic amb motiu d'unes obres de rehabilitació de l'edifici. (Veure annex fotos n°27-29)

Les actuacions previstes al Terracotta Museu, durant aquest any **2008**, inclouen (en una **primera fase**), entre molts altres aspectes, l'enderroc i reconstrucció de la nau que es destina a magatzem del fons patrimonial, la rehabilitació i consolidació estructural de les naus i forns actualment fora del circuit d'exposició, la construcció de nova planta de serveis administratius i la reordenació en forma de claustre de la nau d'entrada.

Les actuals oficines podrien convertir-se en un taller de restauració i donar cabuda a la seu local de l'institut tecnològic de la ceràmica.

Una sala d'exposicions temporals i una cafeteria són els altres usos que rebran les naus que conformen l'equipament. La superfície a intervenir és de 2.272m².

Més endavant, en una **segona fase** que es produirà durant l'any **2009** es té previst completar la reforma d'un nou accés al museu amb la construcció d'un porxo cobert.

L'ampliació de Terracotta permetrà, a partir de la conformació d'un nou front de la façana, la monumentalitat del continent del museu que esdevindrà molt més coherent amb el contingut que l'actual.

A més, comportarà una major adequació al sistema de museus de la Ciència i la Tècnica, sistema que té totes les seus en edificis industrials.

Respecte al **nou projecte museogràfic** de Terracotta val a dir que pretén incorporar criteris que combinin el rigor científic i la creativitat artística. Fent ús de les noves tecnologies audiovisuals i intentant arribar més enllà de la simple transmissió de coneixements; tot partint d'un plantejament rigorós però alhora assequible a tot aquell públic no especialitzat.

Val a dir però, que amb motiu del tancament provisional del museu, l'ajuntament de la Bisbal, amb el suport d'altres entitats, ha organitzat al castell palau de la Bisbal, una exposició temporal titulada ***una mirada al projecte i a la col·lecció***. Aquesta exposició, té com objectiu donar a conèixer el nou projecte de rehabilitació del museu i alhora mostrar algunes de les peces més rellevants de Terracotta museu.

ENTORN CATALUNYA

Durant el segle XIX, Catalunya es va convertir en la regió més industrialitzada del territori. Aquest desenvolupament industrial que es va centrar sobretot en el tèxtil, va tenir lloc l'any 1832, època en que comença a funcionar a Barcelona la primera fàbrica mecanitzada moguda amb vapor.

Si bé, un dels exemples més representatius a Catalunya, sobre **patrimoni industrial** el trobem al Vallès occidental a **Terrassa**.

La ciutat de Terrassa, va ser una colònia industrial amb una important activitat tèxtil llanera, paral·lela a la de Sabadell.

Com a ciutat fabril que va ser Terrassa, conserva encara molts exemples de l'arquitectura industrial de primers de segle, una arquitectura que avui dia ja forma part del paisatge urbà com un dels elements que més distingeix i caracteritza la ciutat.

En l'actualitat el municipi ha aconseguit transformar aquelles fàbriques que s'havien quedat obsoletes arran de la crisi del tèxtil en uns espais funcionals i útils, amb nous usos i noves funcions. En alguns casos, s'ha aprofitat les estructures de les antigues naus per a ubicar-hi nous serveis o equipaments. És el cas de Vapor Aymerich, Amat i Jover (1908) obra de l'arquitecte Muncunill que avui dia és la seu del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya **mNACTEC** (www.mnactec.cat) però també de molts altres edificis emblemàtics entre ells trobem Vapor Amat (1916) obra del mateix autor i actual seu de l'Institut del Teatre.

Tanmateix, a banda dels vapors i magatzems, Terrassa conserva altres aspectes destacats sobre l'arquitectura industrial de l'època: les xemeneies.

Una de les més destacades és la xemeneia del Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica; però sens dubte la més extraordinària és la de **l'antiga fàbrica de rajoles** coneguda com a Bòbila **Almirall**, fundada l'any 1910 i situada a la perifèria de la ciutat; a l'avinguda Àngel Sallent, prop de la carretera de Martorell.

La xemeneia de la bòbila Almirall, és un dels símbols de la Terrassa industrial.

Tanmateix, es tracta d'un dels pocs exemples de xemeneia d'ús industrial no tèxtil, ja que pertanyia a l'antiga bòbila Almirall, construïda per la necessitat d'ampliar el tiratge del forn de coure maons i aconseguir una bona capacitat per fer cremar.

La xemeneia és una obra de Marià Massana i Ribas i va ser feta en maó de forma troncocònica que va minvant a mesura que puja. Té 217 esglaons i l'alçada total de la xemeneia és de 63 metres. (Veure annex foto nº30)

Val a dir que, el desmesurat nombre d'esglaons de la xemeneia li han valgut fins i tot l'adscripció en el llibre del record Guinness.

Desafortunadament, la bòbila va desaparèixer als anys seixanta i només en resta la xemeneia, en record del seu esplendor industrial.

ENTORN ESPANYA

Al terme municipal de Paiporta, a València trobem l'únic museu de la rajoleria que existeix en tot el territori espanyol.

El museu s'ubica en una antiga fàbrica de rajoles i teules que data de principis del segle vint i que va néixer com a conseqüència directa de l'auge constructiu que es vivia en aquella època a València. (Veure annex fotos nº31 i 32)

La fàbrica s'anomenava el Pilar, tot i que també era coneguda com el rajolar de Bauset, en honor a Francesc Bauset el seu fundador.

La bòbila ocupava una extensió d'aproximadament 10.000 metres quadrats i estava situada en aquells moments, als afores del poble; actualment, està totalment integrada en el nucli urbà.

La fàbrica de rajoles es distribuïa en els següents espais: **el terrer**: lloc on s'extreia l'argila per elaborar les rajoles i les teules; **les basses**: dues grans basses d'aigua imprescindibles dins el procés d'elaboració; **les eres**: espai a l'aire lliure on el rajoler pastava i modelava les rajoles i teules; **els assecadors**: indret on s'emmagatzemaven els materials abans i després de la cuita; **el forn**: forn de cocció contínua dissenyat per l'enginyer Friedrich Hoffmann; i **el fumeral** que constituïa el tir del forn. La producció d'aquesta fàbrica de rajoles era totalment artesanal. El propietari mai va acceptar la incorporació de les noves tecnologies en l'elaboració dels materials, ni tan sols per el transport dels productes manufacturats, que es realitzava amb carros tirats per cavalls, fet que va durar fins al tancament de la bòbila.

Val a dir però, que a principis del segle XX, tant al municipi de Paiporta com als de la comarca, proliferà la instal·lació de fàbriques dedicades a la indústria de la rajoleria.

A Paiporta en concret apareixen documentats fins a cinc rajolars: de Pasqual Serrano, Francesc Bauset, Vicent Tarazona, el rajolar de Pepot i el de Mina. Tanmateix, el declivi d'aquestes empreses s'inicià a la dècada dels anys seixanta, a causa de la difícil adaptació de les antigues instal·lacions a les demandes que exigia el mercat, ja que no s'invertia en tecnologia i, en la majoria de casos, seguien amb sistemes de producció artesanals.

Malauradament, mica en mica han anat desapareixent les nombroses fàbriques que existien. En molts casos s'han quedat en ruïnes i amb la progressiva urbanització de l'àrea metropolitana de València ha desaparegut per sempre el paisatge urbà d'aquestes construccions.

Un cop va tancar la bòbila de Bauset, l'any 1965 les instal·lacions varen ser llogades i l'empresa va passar a denominar-se ceràmica valenciana, adaptant-se als nous temps i substituint la producció de rajola massissa per la de buit, fins als anys noranta moment en què es va convertir en magatzem de materials de construcció. Finalment, l'any 1994 és adquirida per l'ajuntament.

Quan l'ajuntament adquireix la bòbila només queda, del conjunt original, la part inferior de la nau principal i el fumeral o xemeneia, la resta de les edificacions han desaparegut o estan en un avançat estat de deteriorament.

Dins del procés d'adequació i transformació de l'edifici, l'ajuntament de Paiporta, a iniciativa del seu alcalde, donar al rajolar un ús cultural per convertir-lo en Museu dedicat a la recuperació de la producció de rajoles, que durant les primeres dècades del segle havia sigut el suport econòmic de molts municipis de l'horta. (Veure annex fotos nº33,34)

En l'actualitat el Museu de Rajoleria de Paiporta (**MURPA**), està integrat dins de la Xarxa de Museus de la Diputació de València (www.paiporta.es).

El MURPA disposa dels següents espais: sala d'exposició permanent, sala d'exposicions temporals, biblioteca - centre d'estudis i col·lecció.

1. La sala d'exposicions permanent s'ubica en els antics forns i està destinada a l'exposició dels fons del Museu.

L'exposició està dividida en quatre espais:

- a) Antecedents
- b) La societat tradicional
- c) El rajolar de Bauset i les seves relacions
- d) La tècnica: elaboració de rajoles i teules.

2. Sala d'exposicions temporals

Destinada a exhibir per períodes curts col·leccions, mostres i exposicions procedents d'altres museus i organismes, com també del mateix Museu.

3. Biblioteca – centre d'estudis

En el centre d'estudis es centralitzant els treballs i estudis referents a la producció de les indústries de rajoles. A més, a més el MURPA disposa d'altres serveis, com ara tallers, atenció al visitant, contacte amb rajolereries en funcionament etc.

4. La col·lecció

La col·lecció del MURPA, té caràcter etnogràfic i tracta de representar els diferents aspectes de la cultura material tradicional centrada en la comarca de l'Horta de València, en les esferes i les activitats de la vida quotidiana i les produccions econòmiques, en concret les relacionades amb l'activitat de la rajoleria.

La major part de la col·lecció es va crear com a resultat del treball de camp etnològic que va realitzar el museu.

La col·lecció està dividida en tres seccions: peces dedicades a la societat tradicional, material referent a la construcció i el funcionament de forns i fumerals, i finalment, el gros de la col·lecció, dedicat a les tècniques de fabricació i comercialització de rajoles i teules.

6. DIAGNOSI

El terme municipal de Vilafant es troba situat en el centre de la comarca de l'Alt Empordà en un terreny més aviat pla que limita amb les següents poblacions: Santa Llogaia d'Alguema al sud, Borrassà al sud-oest, Avinyonet de Puigventós al nord-oest i amb la capital de la comarca Figueres al sud-oest. El riu Manol és l'agent geogràfic més important del poble. Vilafant consta d'una sèrie d'urbanitzacions que juntament amb el nucli antic conformen una població de més 5000 habitants.

Altres particularitats del municipi són la seva història i el seu llegat patrimonial: l'església de Sant Cebrià del segle XII i el conjunt monumental de Palol Sabaldòria amb les seves restes arqueològiques.

En l'actualitat, el conjunt patrimonial de Palol Sabaldòria, format per una església preromànica, les restes d'un castell medieval i una masia del segle XVI, es troba en estat ruïnós i roman tancat als visitants. Ni tan sols a l'exterior, figura cap plafó que identifiqui als passejants, aquest conjunt patrimonial (**església i masia**) declarat **BCIL** l'any 2004 i **BCIN** el **castell** des de l'any 1949.

Tota aquesta zona, des de l'any 1995, es troba dins d'un Pla Especial de Protecció.

No obstant, per fer front a aquesta lamentable situació, l'Ajuntament de Vilafant a principis d'any va presentar una sèrie de projectes a la nova convocatòria del Pla

Únic d'Obres i Serveis de Catalunya (PUOSC) de la Generalitat de Catalunya, pel període 2008-2012; entre els quals figura la rehabilitació del Mas de Palol per convertir aquest espai en un centre d'interpretació del patrimoni natural i arqueològic.

Amb un pressupost aproximatiu de 3 milions d'euros, el projecte contempla la reforma de la masia de Palol amb l'objectiu de convertir l'edifici en un centre d'interpretació del Patrimoni natural i arqueològic del riu Manol i del conjunt de Palol Sabaldòria. En aquest pressupost també s'inclouen les despeses de les noves campanyes d'excavació que s'han de dur a terme a la zona.

Hem d'afegir també, que el conjunt històric de Palol Sabaldòria està inclòs en la sol.licitud del programa d'inversions destinats per obtenir l'1% cultural a fi de restaurar íntegrament la masia de Palol.

Tanmateix, recentment s'ha hagut de canviar la orientació d'aquest projecte, degut al tarannà natural del futur centre d'interpretació. I és que, per ser candidat d'aquest 1% cultural cal presentar un projecte íntegrament cultural. És per aquest motiu que, **l'Ajuntament de Vilafant ha decidit apostar per el patrimoni industrial i en particular per la bòbila d'en Soler.**

La idea continua sent la mateixa, restaurar el mas de Palol per convertir aquest en un centre d'interpretació, si bé, ara es vol restaurar aquest edifici per encabir-hi un centre d'interpretació de l'argila i la rajola. (Veure annex document nº8)

A banda d'això, l'Ajuntament planeja en el futur restaurar i fer visitables els forns de la bòbila, per tal de mostrar els visitants, el procés d'elaboració i cocció dels maons i totxanes que es feien segons la tradició.

Com es sabut la indústria de la rajoleria va tenir un paper destacat en el desenvolupament econòmic del poble sobretot amb l'aparició de la bòbila que ha estat sens dubte un referent històric per Vilafant.

D'altra banda, per dur a terme aquest projecte, l'Ajuntament del poble ha contractat una empresa, especialitzada en projectes culturals i patrimonials. Aquesta empresa s'anomena Quaderna i serà l'encarregada de redactar un estudi, per argumentar la importància i el valor de la indústria de la rajoleria en aquesta vila.

L'objectiu d'aquest estudi es aconseguir l'1% cultural, per tal de poder restaurar el mas de Palol i crear així el centre d'interpretació de l'argila i la rajola.

En l'actualitat, la fàbrica de rajoles de Vilafant és de propietat privada si bé, la xemeneia de la fàbrica ja ha estat considerada com element singular. Tanmateix, l'ajuntament del poble vol aconseguir molt més i pretén que la bòbila sigui declarada bé cultural d'interès nacional (BCIN). (Veure annex document n^o9)

No obstant, l'Ajuntament encara està a l'espera de rebre els informes tècnics favorables procedents del Museu de la Ciència i la Tècnica de Barcelona i del Consell Comarcal de l'Alt Empordà.

Val a dir també, que l'Ajuntament del poble intervindrà properament en la restauració de la xemeneia de la bòbila, ja que aquesta presenta una esquerda de grans dimensions, que es pot veure greument afectada quan comencin les obres del TGV. I és que, tots els informes tècnics apunten que les vies del tren estaran situades a només cinquanta metres de l'edifici, fet que pot suposar un perill per l'estabilitat d'aquesta xemeneia de quaranta dos metres d'alçada (Veure annex document nº10).

A pesar d'aquestes millores positives, la bòbila es troba actualment en un estat d'abandonament total, fins al punt que la tanca metàl·lica que rodeja l'edifici està trencada; fet que afavoreix la visita clandestina de tot aquell que vulgui envair aquesta propietat privada. A més, cap cartell identifica o senyalitza la bòbila per tant, només la gent del poble té coneixement de la seva existència.

Però, la fàbrica de rajoles de Vilafant no és un cas aïllat, ja que el conjunt patrimonial de Palol Sabaldòria, situat a pocs metres de la bòbila, tampoc està senyalitzat enlloc. Aquest fet, juntament amb la manca d'estudis sobre la bòbila i l'activitat rajolera dificulta encara més la difusió i conservació del patrimoni de la vila.

En record d'aquesta activitat desapareguda, només en resten els noms sota els quals són coneguts la companyia de teatre del poble, la totxana i la colla gegantera i grallera dita "Els rajolers".

Respecte al TGV cal esmentar que segons la proposta oficial de l'alcalde de Figueres, la nova estació de la capital de l'Alt Empordà es situarà al terme

municipal de Vilafant. Per aquest motiu, ja s'han produït les expropiacions, per la línia del TGV, de dues cases i quatre empreses del poble. En conseqüència, és un dels municipis més afectats pel pas d'aquesta infraestructura.

La nova estació compartirà tren convencional i TGV i es convertirà en punt de comunicació de tots els municipis de la comarca i de la zona turística. L'arribada del tren pot ser una ocasió idònia per potenciar el turisme cultural i ecològic de la zona i una oportunitat única per promocionar el poble de Vilafant. Quan al patrimoni natural cal dir que es va dur a terme una acció de neteja i desbrossament dels marges i lleres del riu Manol; a més a més, l'Ajuntament ha fet plantar a l'entorn del riu, uns nou-cents arbres autòctons.

Tanmateix, a pesar d'aquestes intervencions el riu Manol juntament amb el seu paratge natural, presenten encara un aspecte força desolador. Es per aquest motiu, que l'any 1998 es va constituir l'associació d'Amics del Manol i Palol Sabaldòria (AMIPS) amb l'objectiu de protegir i promoure la conca del Manol així com també el conjunt monumental de Palol Sabaldòria.

A demés cal assenyalar que, des de l'any 2003 existeix un conveni entre l'Ajuntament de Vilafant i l'associació AMIPS per dur a terme un projecte de sortides d'educació ambiental amb les escoles del poble.

L'associació AMIPS ha portat a terme una sèrie d'actuacions i projectes molt importants, entre els quals figura la senyalització dels itineraris a peu i en bicicleta, les netejes eventuales del riu, la col·locació de dos cartells informatius, la

celebració anual de l'aplec del Manol i Palol Sabaldòria durant les festes del poble i un llarg etcètera.

7. PROPOSTA D'UTILITZACIÓ DEL MAS DE PALOL SABALDÒRIA

El Mas de Palol Sabaldòria data del segle XVI i és un edifici de grans dimensions, situat en una zona estratègica del municipi, proper al riu Manol i a la bòbila d'en Soler. Precisament, la masia de Palol ocupa un lloc especial en aquest estudi, però també respon a les necessitats i interessos actuals de la vila, ja que com hem esmentat amb anterioritat, properament l'Ajuntament de Vilafant amb la col.laboració d'una empresa externa, anomenada Quaderna; presentarà un projecte justificatiu a Madrid, sobre la importància de la indústria de la rajoleria en aquesta població.

L'objectiu del projecte es aconseguir l'1% cultural, per tal de restaurar la masia de Palol i així crear un centre d'interpretació de l'argila i la rajola.

Tanmateix, encara no s'ha dissenyat, ni redactat el projecte del futur centre d'interpretació, ni tampoc la funció dels espais que ocuparà aquest, un cop sigui restaurat i rehabilitat. És per això que, plantejo una proposta de gestió i d'utilització del mas, així com dels diferents espais que aquest hauria de posseir.

Ara bé, el centre d'interpretació de l'argila i la rajola de Vilafant, a més de difondre i protegir el patrimoni industrial del municipi ha de convertir-se també en el motor de desenvolupament econòmic i social de la vila; fent partícips als ciutadans d'aquest ric llegat patrimonial. I és que, els protagonistes són en última instància els ciutadans, als quals està dirigit l'enfocament d'aquesta proposta.

No obstant, abans de començar a desenvolupar la proposta d'utilització del mas de Palol Sabaldòria, és preferible descriure l'interior d'aquest singular edifici.

L'antiga masia de Palol té dues entrades, una porta principal i una de lateral. Consta d'un gran rebedor situat a l'entrada principal i d'unes amplies quadres, situades a la part posterior de l'edifici.

Al primer pis trobem una superfície molt gran on es distribueixen les diverses estances de l'habitatge: dormitoris, banys, saló, cuina, rebost, terrassa amb safareig i pou per extreure aigua.

Al segon pis hi ha varies estances, possiblement dormitoris i unes escales estretes que condueixen a les golfes de l'antiga casa pairal.

Bé, partint de la base de que l'edifici i els espais que el configuren ja han sigut prèviament netejats i restaurats i disposen de tots els serveis necessaris: llum, aigua telèfon, WC etc., aleshores s'ubicaria, en el seu interior, un centre d'interpretació de l'argila i la rajola.

L'entrada del centre d'interpretació es situaria a l'entrada principal de la masia. A l'interior, es situaria un **vestíbul – recepció** que seria un espai destinat a rebre els visitants del centre.

En aquest espai hi hauria un taulell amb vitrina, que contindria un mostrari de productes de la regió, un ordinador i un telèfon.

Però, més enllà de les funcions d'atenció al públic i comercials, aquest espai podria acollir també **la oficina de turisme de Vilafant**, per tal de difondre tot el patrimoni cultural i natural del municipi.

Des de la oficina de turisme, s'informaria als visitants sobre la oferta cultural del municipi, les rutes a peu i els circuits en BTT i a més, es proposarien visites guiades per descobrir Vilafant i el seu patrimoni.

El fet d'ubicar la oficina de turisme en el mateix espai físic, on trobem el centre d'interpretació de l'argila i la rajola és una bona idea, perquè en l'actualitat el poble, a banda de l'Ajuntament no disposa de cap punt d'informació turística. Unint aquests dos espais es pot aconseguir atreure un nombre considerable de visitants, no tan sols interessats en el patrimoni industrial del poble, sinó també en altres aspectes com ara el patrimoni cultural i natural etc.

A pocs metres del vestíbul – recepció i en la planta baixa de la masia, a la **sala 1**, s'instal.laria l'**exposició permanent** del centre.

Aquest espai és de grans dimensions i correspon a les antigues quadres, per tant, és un lloc ideal per encabir-hi l'exposició permanent del centre d'interpretació de l'argila i la rajola.

La sala 1 consagrada al patrimoni industrial oferirà al visitant la possibilitat de conèixer, per mitjà d'audiovisuals i plafons explicatius il.lustrats, els orígens i la història de la rajoleria a Vilafant.

Òbviament, també hi haurà un apartat dedicat a la història de la ceràmica industrial on es parlarà sobre els sumeris, els ibers, grecs i romans i els seus descobriments i innovacions en el camp de la construcció, així com la seva herència cultural en la nostra societat.

Al llarg del discurs explicatiu de l'exposició, es farà referència també al procés d'extracció de l'argila, als forns de rajoles que havien existit a Vilafant i a l'emblemàtica fàbrica de rajoles d'en Rafael Soler.

En un altre àmbit, s'explicarà el funcionament d'un forn de rajoles i de com s'ha de disposar el material a dins d'aquest, per a que es pugui dur a terme correctament la cocció.

Finalment, l'exposició permanent es completarà amb l'exhibició d'algunes peces o utensilis, procedents de donacions, relacionats amb l'ofici de rajoler que ajudaran al públic a entendre el sistema tradicional per elaborar maons i rajoles.

Per assegurar l'aprenentatge i comprensió de l'exposició permanent del centre s'elaborarà una guia didàctica sobre el patrimoni industrial que es complementarà amb una visita als voltants del riu Manol i la bòbila d'en Soler.

També, es farà menció al patrimoni cultural i natural de Vilafant a fi d'englobar tot el llegat cultural del municipi.

Es tractarà d'un dossier on per una banda hi haurà explicacions teòriques dels rajolers i la indústria de la rajoleria i alhora una sèrie d'exercicis pràctics que els alumnes podran solucionar a partir de la observació i lectura dels plafons.

A continuació, **la sala 2**, corresponent a les **exposicions temporals**, es situarà al primer pis, i en particular al saló noble de l'immoble que ofereix unes vistes esplèndides de l'entorn natural de Vilafant.

Aquesta sala acollirà exposicions de diversa índole pintura, arqueologia, natura i inclús exposicions itinerants d'arreu de Catalunya.

D'aquesta manera, els pintors locals del poble, en comptes d'exposar la seva obra al vestíbul de l'ajuntament, podran gaudir d'un espai únic per mostrar al públic la seva obra.

També, serà un lloc idoni per acollir la mostra del concurs fotogràfic que es celebra cada any al municipi.

Respecte a les troballes arqueològiques de Palol Sabaldòria, es podria organitzar una exposició temporal, per tal d'explicar al públic la importància d'aquests jaciments lligada amb la història local i desenvolupament de la vila.

Un altre dels temes clau en les exposicions temporals seria el riu Manol i el seu entorn natural, que en l'actualitat presenta un aspecte força desolador.

Naturalment, en aquest cicle d'exposicions hi hauria també un espai destacat per el patrimoni cultural del poble, una part del qual resta encara desconegut per la majoria dels vilafantencs.

El mateix habitatge en sí, seria motiu suficient com per crear una exposició temporal sobre la vida en les masies senyorials de l'època.

La cuina de llenya de l'immoble juntament amb el saló noble, són les peces estrella de l'habitatge i donant una idea de com devia ser l'antic llogaret de Palol Sabaldòria. (Veure annex fotos nº35-42)

Així doncs, les exposicions temporals tindrien com a objectiu donar a conèixer el patrimoni natural i cultural del poble, sense oblidar però les manifestacions artístiques actuals.

Si bé, un dels pilars, en que es basarien la major part d'exposicions temporals d'aquest centre, seria el coneixement i el respecte per la herència cultural del passat, seguint la premissa de que conèixer és el primer pas per estimar. Des d'aquest mateix espai, es podrien promocionar també, a nivell comarcal els productes autòctons del municipi. Els productes estrella serien l'oli d'oliva, el formatge d'ovella, el pa i la carn de conill.

Tots aquests productes s'elaboren al poble seguint un mètode d'elaboració totalment artesanal, per tal d'oferir als consumidors un producte ecològic de primera qualitat. A fi de promoure el patrimoni de Vilafant, es crearia un logotip

que encarnés en una sola imatge les característiques i els valors patrimonials més valuosos que posseeix el municipi.

Aquest logotip es presentaria sota la forma d'una etiqueta, que naturalment apareixeria en tots els productes que s'elaboren de manera artesanal al poble.

En l'exposició dedicada a la promoció gastronòmica del municipi, els vilafantencs ocuparien un paper destacat, ja que aquests serien els encarregats d'assessorar als tècnics responsables, durant el procés de presentació d'aquesta.

En conseqüència, la participació ciutadana de tots els vilafantencs i vilafantenques del municipi, seria molt important a fi de potenciar el municipi i convertir aquest, en el motor econòmic i de desenvolupament de Vilafant.

En aquest mateix pis, en un dels amplis dormitoris de la casa, a la **sala 3**, s'instal·laria un **espai** destinat a les **activitats**. En aquest indret es durien a terme tallers amb els diferents grups escolars a banda de conferències i cursos sobre temàtica molt diversa i en especial sobre patrimoni industrial.

En els tallers s'ensenyaria a treballar l'argila i es mostraria el procés d'elaboració de les rajoles. Aquesta pràctica serviria per apropar als més joves al procés d'elaboració artesanal de les rajoles, element indispensable en la construcció de qualsevol edifici.

Altres espais destinats al servei del públic són els WC i un servei de bar restaurant, que seria la seu del nou local del centre de cultura i esbarjo de Vilafant.

Naturalment els espais d'accés públic s'habilitarien per als visitants amb mobilitat reduïda, a fi de que tothom, sense excepció, gaudeixi d'aquest centre.

Les diferents sales del centre d'interpretació, oferiran una mirada calidoscòpica del patrimoni de Vilafant; donant a conèixer per primer cop, tota la riquesa del municipi, que serà redescoberta per tots aquells que desitgin visitar el mas de Palol Sabaldòria.

Respecte a la gestió del centre podria establir-se un acord entre l'Ajuntament de Vilafant i el Consell Comarcal de l'Alt Empordà, per tal d'afrontar les despeses generals i de personal i poder així, garantir la continuïtat d'aquest en el futur.

Aquest dos organismes tindrien els seus drets i obligacions i vetllarien per el bon funcionament del centre.

L'ideal per promoure i enfortir aquest centre d'interpretació seria treballar o col.laborar en xarxa de forma conjunta amb el **Terracotta Museu de la Bisbal de l'Empordà** i el **Museu de la Rajoleria de Paiporta a València**.

8. BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- BOVER I PAGESPETIT, A. La ceràmica. Quaderns de la revista de Girona. Núm. 42. Diputació de Girona. Caixa de Girona (1993).
- CARRERAS I BOTEY, J. Els forns tradicionals de ceràmica de la Bisbal. Monografies d'història de la construcció. Diputació de Girona (2002)
- Centre de dinamització i promoció cultural i ambiental Vilafant- Alt Empordà (TRES 60 INNOVACIÓ SL.) Novembre 2001.
- GUERAU PALMADA, A. [et al.] El patrimoni del Pla de l'Estany: inventari històric i arquitectònic de la comarca. Banyoles. Consell Comarcal del Pla de l'Estany (2005).
- LLORENS TRAVÉ, L. "Proposta per a un centre d'interpretació a Sant Guim de Freixenet (La Segarra). *Els Rails de la Memòria*". Màster La gestió del patrimoni cultural en l'àmbit local: curs 2005-2006. Documenta universitària 2006 pàgs. 95-101.
- Rutes del patrimoni industrial. Generalitat de Catalunya. Departament de Comerç Consum i Turisme (1995).
- SANZ GISBERT, E. et *d'altri*. Catàleg exposició Paiporta a principi de segle. Edició museu de prehistòria i de les cultures de València, col.lecció Vore nº13 (2000).

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA

- BADIA i HOMS, J. L'arquitectura medieval de l'Empordà. Vol. II, Alt Empordà, Diputació provincial de Girona (1981).
- BERNILS MACH, J. Vilafant. Quaderns de la revista de Girona. Núm. 68. Diputació de Girona Caixa D'estalvis provincials. Josep M. Bernils Mach (1997).

- SOLANES RUIZ, J. *et d'altri Anals de l'institut d'estudis empordanesos de Figueres* (1972,73) pàgs. 187-193.

FONTS IMPRESES I DOCUMENTALS

- Arxiu històric comarcal de Figueres. Col.lecció de censos electorals 1890/1894.
- Arxiu històric comarcal de Figueres. Contribució industrial 1841/1959
- Arxiu històric comarcal de Figueres. Contribució industrial i de comerç 1889/1890.
- Llei 9/1993, de 30 setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807, d'11.10.1993).

NETGRAFIA

[http:// www.gencat.cat](http://www.gencat.cat)

[http:// www.labisbal.info](http://www.labisbal.info)

[http:// www.mnactec.cat](http://www.mnactec.cat)

[http:// www.paiporta.es](http://www.paiporta.es)

[http:// www.terrassa.org](http://www.terrassa.org)

[http:// www.vilafant.com/entitats/amicsmanol/manol.htm](http://www.vilafant.com/entitats/amicsmanol/manol.htm)

9. ANNEX

ÍNDEX

IMATGES

Figura 1. Mapa comarcal. Font: Google mapes

Figura 2. Mapa de Vilafant. Font: Ajuntament de Vilafant

Figura 3. Detall mapa nucli antic de Vilafant. Font: Ajuntament de Vilafant

Figura 4. Detall mapa Palol Sabaldòria, Vilafant. Font: Ajuntament de Vilafant

Figura 5. Planta església de Palol. Font: Bernils Mach, J. [Vilafant](#).

Figura 6. Gràfic de l'evolució dels forns i fàbriques de rajoles de Vilafant. Font: Arxiu històric comarcal de Figueres.

FOTOGRAFIES

Foto 1-2. Can Puig Massanet. Font: Pilar Sánchez

Foto 3-4. La Font de Can Massanet. Font: Pilar Sánchez

Foto 5. Mas Requesens. Font: Pilar Sánchez

Foto 6-7. Església de Sant Cebrià. Font: Pilar Sánchez

Foto 8-9. Església de Palol. Font: Pilar Sánchez

Foto 10-11. Mas de Palol. Font: Pilar Sánchez

Foto 12-13. Castell de Palol. Font: Pilar Sánchez

Foto 14-15. La Bòbila d'en Soler. Font: Pilar Sánchez

Foto 16-17. Trull d'oli. Font: Pilar Sánchez

Foto 18-19. Pila baptismal. Font: Pilar Sánchez

Foto 20. Interior forn de rajoles, bòbila Rafael Soler. Font: Pilar Sánchez

Fotos 21-26. Bòbila d'en Soler. Font: Pilar Sánchez

Foto 27-29. Estat actual de rehabilitació del Terracotta Museu Font:Pilar Sánchez

Foto 30. Xemeneia de la bòbila Almirall. Font: Ajuntament de Terrassa

Fotos 31-34. Rajolar de Buset a l'època i Museu de la rajoleria Font: catàleg [Paiporta a principi de segle.](#)

Foto 35-42. Mas Palol. Font: Pilar Sánchez

DOCUMENTS

Document nº1 Cens electoral de Vilafant 1892. Font: Arxiu històric comarcal de Figueres.

Document nº2 Entrevista a Josep Rost Ginjaume

Document nº3 Article de la revista Veïns de Vilafant núm. 51 any 2006.

Document nº4 Article programació d'estiu, Vilafant. Agost 1987.

Document nº5 Publicitat d'un antic forn. Font: programa festa major, Vilafant 1999.

Document nº6 Publicitat d'una antiga fàbrica de rajoles. Font: *Idem*

Document nº7 Contribució industrial 1889/1890. Font: Arxiu històric comarcal Figueres.

Document nº8 Retall de premsa publicat al setmanari Empordà el 19/08/2008.

Document nº9 Retall de premsa publicat al setmanari Empordà 03/06/2008.

Document nº10 article de la revista Veïns de Vilafant. Núm. 56 Febrer 2008.

Document nº11 i 12 Contribució industrial de Vilafant any econòmic 1899/1900.

HEMEROTECA

- [Festa d'estiu del Camp dels Enginyers de Vilafant](#) . Programa Juliol/Agost (1987).
- [Festa Major de Sant Cebrià](#). Programa mes de Setembre (1999).
- [Veïns de Vilafant](#). Revista núm. 51 Desembre (2006).
- [Veïns de Vilafant](#). Revista núm. 56 Febrer (2008).

DOCUMENT Nº1. CENS ELECTORAL DEL MUNICIPI DE VILAFANT. ANY 1892. FONT: ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE FIGUERES.

Suplemento al *Boletín Oficial* correspondiente al 13 de Junio de 1892, núm. 71.

JUNTA PROVINCIAL DEL CENSO ELECTORAL DE GERONA

Censo electoral del Municipio de Vilafant Año 1892

Distrito electoral de Figueras Partido judicial de Figueras

Sección única

N.º de orden	APELLIDOS Y NOMBRE DE LOS ELECTORES			EDAD	DOMICILIO		PROFESIÓN	SABE			
	Paterno	Materno	Nombre		Calle o plaza	Núm.		Letra	Fig.	Bar.	
119	1	Aguilo	Montané	Prudencio	29	Despoblado	8	jornalero	si	si	si
	2	Almar	Oriol	Ramón	40	Iglesia	7	id.	si	si	si
	3	Almar	Sabaté	Agustín	65	Ciudadella	7	id.	si	no	no
	4	Balant	Bert	Juan	66	Despoblado	7	colono	si	no	no
	5	Balant	Bos	Geronimo	29	Plaza	8	herrero	si	si	si
	6	Balant	Bos	Ginés	33	id.	7	jornalero	si	si	si
	7	Baquér	Pomés	Ramón	79	Hincón del Trull	3	labrador	si	si	si
	8	Baquér	Serrats	Damian	31	Figueras	2	ladrillero	si	si	si
	9	Batllوسera	Bosch	Juan	29	San José	3	guarda part	si	si	si
	10	Batllوسera	Bosch	Lázaro	29	San Cipriano	8	jornalero	si	no	no
	11	Batllوسera	Costa	Fernando	71	Borrasá	19	guarda part	si	no	no
120	12	Bonaterra	Capella	Enrique	26	Plaza	3	barbero	id.	si	si
121	13	Bonaterra	Capella	Francisco	27	id.	3	id.	si	si	si
	14	Borras	Romaguera *	Salvador	68	Carretera	10	jornalero	si	no	si
	15	Bosch	Compiá	Miguel	52	Ciudadella	10	id.	si	si	si
	16	Bosch	Costa	Lorenzo	27	Despoblado	2	id.	si	si	si
	17	Bosch	Cullell	Pedro	57	id.	2	colono	si	si	si
	18	Bosch	Juliá	Salvio	47	id.	2	molinero	si	no	no
	19	Bosch	Llupart	Jacinto	47	Carretera	2	jornalero	si	si	si
	20	Bosch	Monjo	Jaimés	70	Plaza	1	id.	si	no	no
	21	Bosch	Simón	José	43	Borrasá	3	arriero	si	si	si
	22	Brugués	Farrero	Bienvenido	29	Carretera	3	carpintero	si	si	si
	23	Brugués	Serrats	Julián	36	Borrasá	4	ladrillero	si	si	si
	24	Bra de	Pagés	Narciso	45	San José	6	jornalero	si	no	si
	25	Bull	Espigol	Pedro	32	Figueras	29	id.	si	no	no
	26	Carré	Almar	Damian	47	id.	30	comerciante	si	si	si
	27	Carré	Almar	Pedro	35	id.	7	jornalero	si	no	no
	28	Carré	Bosch	Joaquín	39	Ciudadella	9	comerciante	si	si	si
	29	Carré	Bosch	Juan	49	San Cipriano	10	cortante	si	si	si
122	30	Carreñas	Tarrats	Baldomero	26	Figueras	32	barbero	si	si	si
	31	Casadevall	Mallol	Cipriano	35	id.	10	jornalero	si	si	si
	32	Corcoll	Xuclá	Federico	51	Olot	12	id.	si	si	si
	33	Corcoll	Xuclá	Marlin	60	Plaza	3	bodeguero	si	si	si
	34	Cordomi	Hexach	José	39	Ciudadella	2	jornalero	si	si	si
	35	Cordomi	Hexach	Miguel	44	Nueva	8	id.	si	si	si
	36	Cordomi	Vives	Jaimé	26	Olot	8	id.	si	si	si
	37	Corominas	Vila	José	54	Ciudadella	8	id.	si	no	no
	38	Costa	Ginjaume	Jaimé	31	Hincón del Trull	2	ladrillero	si	si	si
125	39	Costa	Ginjaume	Pablo	27	Llers	12	barbero	si	si	si
	40	Donat	Cordomi	Pedro	45	Nueva	5	jornalero	si	no	no
	41	Falgás	Salleras	José	45	Figueras	32	arriero	si	no	no
	42	Farrerós	Corominas	Jaimé	48	Despoblado	3	jornalero	si	no	no
	43	Ferres	Farrerós	Juan	31	id.	5	id.	si	no	no
	44	Ferres	Reix	Sebastián	59	id.	5	colono	si	no	no
	45	Font	Balmajó	Pedro	44	Figueras	11	jornalero	si	si	si
	46	Font	Ciós	Pedro	50	Llers	9	id.	si	no	no
	47	Franch	Rigat	Pedro	32	Ciudadella	6	id.	si	si	si
	48	Frigola	Suroca	Ramón	65	San José	5	propietario	si	si	si
	49	Ginjaume	Quintana	Jaimé	48	Carretera	5	id.	si	si	si
	50	Ginjaume	Soler	Cipriano	48	Ciudadella	5	jornalero	si	si	si
	51	Ginjaume	Soler	Pedro	46	Carretera	5	id.	si	si	si
	52	Grau	March	José	27	Olot	15	id.	si	si	si
	53	Grau	March	Tomás	35	Olot	15	id.	si	si	si
	54	Grau	March	Tomás	35	Olot	15	id.	si	si	si
	55	Grau	Rudó	José	62	Nueva	10	arriero	si	si	si
	56	Guri	Gironell	Juan	34	Carretera	10	id.	si	si	si
	57	Juanola	Bosch	José	52	id.	9	panadero	si	si	si
	58	Juanola	Bosch	José	52	Borrasá	7	jornalero	si	no	no

DOCUMENT N°2

HISTÒRIA ORAL

Entrevista a Josep Rost Ginjaume, flequer jubilat de Vilafant.

Josep Rost, va néixer en aquesta població i porta tota la vida a Vilafant. La seva família fa generacions que viu aquí i és una de les poques persones que té coneixements directes sobre la història del poble.

1. Bon dia, senyor Josep em podria dir si algun avantpassat seu va ser propietari o treballador d'algun forn de rajoles a Vilafant?

➤ *Sí, els meus besavis eren rajolers i ambdós vivien en aquest mateix carrer conegut encara amb el nom de Llers.*

Un dels meus besavis es deia Cebrià Rost Almar i treballava en un forn de rajoles del poble.

Casualment treballava en aquest carrer on som ara, just davant de la fleca. Aquest forn era anomenat d'en Junquer i avui s'ha reconvertit en dues cases pairals.

El meu besavi Cebrià, a més de treballar fent rajoles traginava amb el seu carro el material per distribuir-lo a les obres i construccions.

2. Què ens pot dir sobre l'ofici de rajoler?

➤ *Era un ofici dur, calia treballar moltes hores i com no existia la jubilació, els rajolers treballaven fins al final de les seves vides. Si bé, els homes més vells que exercien aquest ofici, estaven molt ben considerats entre els joves i eren respectats per la seva saviesa i experiència. Però, els rajolers no només treballaven als forns de rajols o fàbriques, sinó que també combinaven la feina del camp amb la indústria de la rajoleria.*

3. Coneix algun rajoler que hagi treballat a la bòbila d'en Soler?

➤ *Sí naturalment, però per desgràcia la majoria han mort i en l'actualitat només resta en vida en Quimet que viu al nucli antic. No obstant, aquest antic rajoler, té més de vuitanta anys i està afectat de demència senil.*

4. Sap les causes que van contribuir al tancament d'aquesta indústria?

➤ *Sí, recordo molt bé la bòbila d'en Soler i al meu entendre va fer fallida degut a la crisi dels anys setanta, però també a causa de problemes econòmics. Tothom al poble sabia que el fill d'en Soler no era un bon administrador. Així doncs, crec que la crisi unida a una mala gestió va portar al tancament definitiu de la fàbrica de rajoles de Vilafant.*

3. Què pensa sobre la bòbila i el seu estat d'abandonament?

➤ *Penso que és una llàstima que ningú s'interessi per la bòbila, doncs és un edifici molt emblemàtic que forma part de la història del poble i que s'hauria de donar a conèixer, però hi ha tantes coses que s'haurien de millorar al poble!*

4. Què li semblaria si la restauressin i l'obriessin al públic?

➤ *Genial, així es podria donar a conèixer la bòbila i recuperar finalment aquest edifici, símbol del progrés industrial a Vilafant.*

5. Molt bé, senyor Josep gràcies per la seva col·laboració i per el seu temps, crec que la informació que m'ha facilitat amb serà de gran ajut per el treball que estic realitzant.

➤ *Gràcies a tu Pilar, ha sigut un plaer participar en aquesta entrevista, espero que els meus coneixements sobre aquest tema et siguin d'utilitat per el teu treball. A reveure.*

DOCUMENT N°3. ARTICLE DE LA REVISTA VEÏNS DE VILAFANT, NÚM. 51

ANY 2006

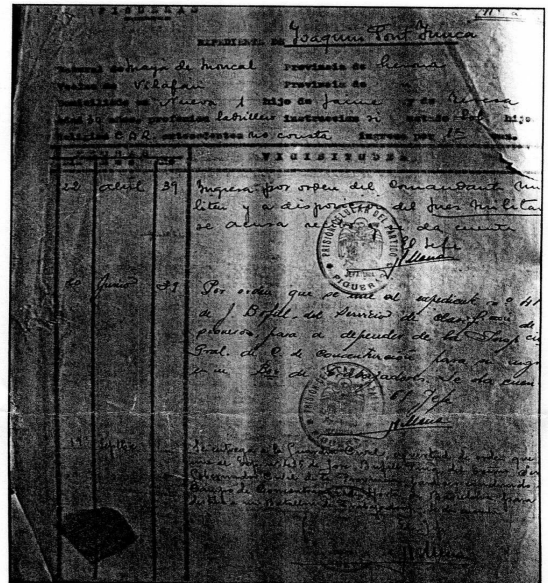
EL RACÓ DE LA MEMÒRIA

Autor: Sergi Palomeras i Ferran

Joaquim Font i Juncà

Joaquim Font va néixer a Maià de Montcal el 1908. Per qüestions de feina, però, es va haver de traslladar a viure a Vilafant, concretament al número 1 del carrer Nou, a casa la seva germana. Com molts dels vilafantencs de l'època, treballava a la bòbila.

En esclatar la Guerra Civil, fou mobilitzat pel bàndol republicà. Participà activament a les batalles del front de Terol en una companyia txecoslovaca, exercint de camiller. Pocs dies després d'haver acabat la Guerra, havent tornat ja a Vilafant, fou detingut i traslladat a la presó de Figueres. Hi estigué empresonat durant uns 5 mesos, fins a mitjans del setembre de 1939. Després fou traslladat al Camp de Concentració d'Horta, a Barcelona, per ser enviat en algun batalló de treballadors. Es tractava d'unes unitats disciplinàries militaritzades on es realitzaven treballs forçats. A Joaquim Font el van destinar al batalló de Palència. Allà treballà, sota unes dures condicions, en la reconstrucció d'infraestructures i vies de comunicació destruïdes durant la Guerra. A més de la feina habitual del camp, a les nits, el Capità de l'exèrcit que vigilava el grup de treball de Font, els feia anar a robar vies de tren que utilitzava per construir-se un xalet. En una d'aquestes nits, aquest grup de treballadors van ser enxampats per la policia. Els varen ficar dins un tren, del que no en sabien el destí. Van enviar Joaquim Font i els seus companys a Carabanchel. (Madrid). Allà va haver de col·laborar en les tasques d'edificació de la nova presó, construïda amb una finalitat repressora pel règim franquista.

Des de Carabanchel, en algunes ocasions, l'enviaren al Valle de los Caidos, per tal de treballar en la construcció del gegantesc monument. A la presó de Carabanchel, Font va conèixer una monja que duia menjar als presos. Aquesta li va comentar que al convent hi havia un home que també era originari de Maià de Montcal i que tenia el mateix cognom que ell. Resultà ser un oncle de Joaquim Font que havia desaparegut poc després de l'inici de la Guerra i que havia anat a parar a aquest convent de monges. La monja els va posar en contacte. Gràcies a la intermediació d'aquesta, Font va poder sortir de Carabanchel i tornar a la presó de Figueres. Era el març de 1940. Havia passat més de 5 mesos fent treballs forçats a Palència, Carabanchel i el Valle de los Caidos.

De la presó de Figueres en va sortir definitivament el mateix any 1940. Va haver de refer la seva vida després de 3 anys de Guerra i 1 d'empresonament i de treballs forçats. El seu "delicte"? Haver estat mobilitzat per l'exèrcit republicà. Joaquim Font no s'havia, ni tan sols, ficat mai en política, ni havia estat afiliat a cap sindicat obrer. Una mostra més de fins on podia arribar la repressió franquista per tal d'imposar el nou ordre.

Dono les gràcies a en Lluís Font que m'ha ajudat a reconstruir les vivències del seu pare durant aquells anys de la postguerra.

En el proper número parlaré dels casos de René Schibi i de Francesc Juventells i Bosch. Com sempre agrairé les aportacions de familiars i amics que es poden posar en contacte al correu electrònic spalomeras@vilafant.net.

**DOCUMENT Nº 4. ARTICLE PROGRAMACIÓ D'ESTIU DEL CAMP DELS
ENGINYERS, VILAFANT. AGOST 1987.**

TRADICIÓ RAJOLAIRE DE VILAFANT

Una de les coses que ens sorprèn als nouvinguts al municipi de Vilafant, és el gran desenvolupament econòmic i industrial que des de l'Edat Mitjana fins quasi els nostres dies tenia aquesta vila, en una indústria artesana i familiar, la de rajolaire, tota la gent del poble hi treballava i encara no en feien prou, doncs venia gent de les rodalies fins i tot de Figueres, que aquí tenien feina, ja sigui fent tragines de rajols sorra, grava, aquestes darreres des del riu Manol.

És clar això feia que al voltant de tota aquesta gent forana que venia a treballar es creessin molts d'hostals cosa que va contribuir al seu esplendor econòmic.

Cal remarcar que per les rodalies no hi havia enlloc on fessin tants de rajols i que les construccions dels masos i les cases tota l'obra sortia d'aquí, d'aquesta manera va sorgir la dita «Vilafant és mare de pobles». Encara es conserva un antiga bòvila de l'any 1915. Una cosa curiosa i que diu molt de la fraternitat d'aquelles persones va ésser que, estan totes les indústries a ple rendiment, l'any 1911, es va decidir la construcció de l'actual cementeri, a la qual hi van intervenir desinteressadament tots els rajolaires. També el castell de Sant Ferran de Figueres es va beneficiar del bon treballar d'aquesta gent, doncs gran part dels rajols que van fer servir en la seva construcció provenien de Vilafant.

Pels voltants de l'any 50 encara funcionaven algunes indústries però de mica en mica els nous sistemes de vida moderna van anar deixant enrera els dels nostres avantpassats.

Una de les coses que se'ns fa molt llunyana és que per aquell temps 100 rajols costaven 6 rals o sigui 1,50 pts. (El que dic es pot comprovar a l'Ajuntament on encara es conserven aquestes factures).

Això és un petit comentari del que ha estat el nostre poble, avui però, no en queda res dels rajolaires, solament un bon record.

(Aquestes dades m'han estat facilitades per Sr. Aiguavella)

M^o TERESA ICART SAFARRÉS

DOCUMENT N°5. PUBLICITAT D'UN ANTIC FORN DE L'ÈPOCA. FONT:
PROGRAMACIÓ FESTA MAJOR DE SANT CEBRIÀ SETEMBRE 1999.

**ANTIC FORN
D'EN NASI**

Gran existència en rajols
de tota mena, tant en
marisos com foradats

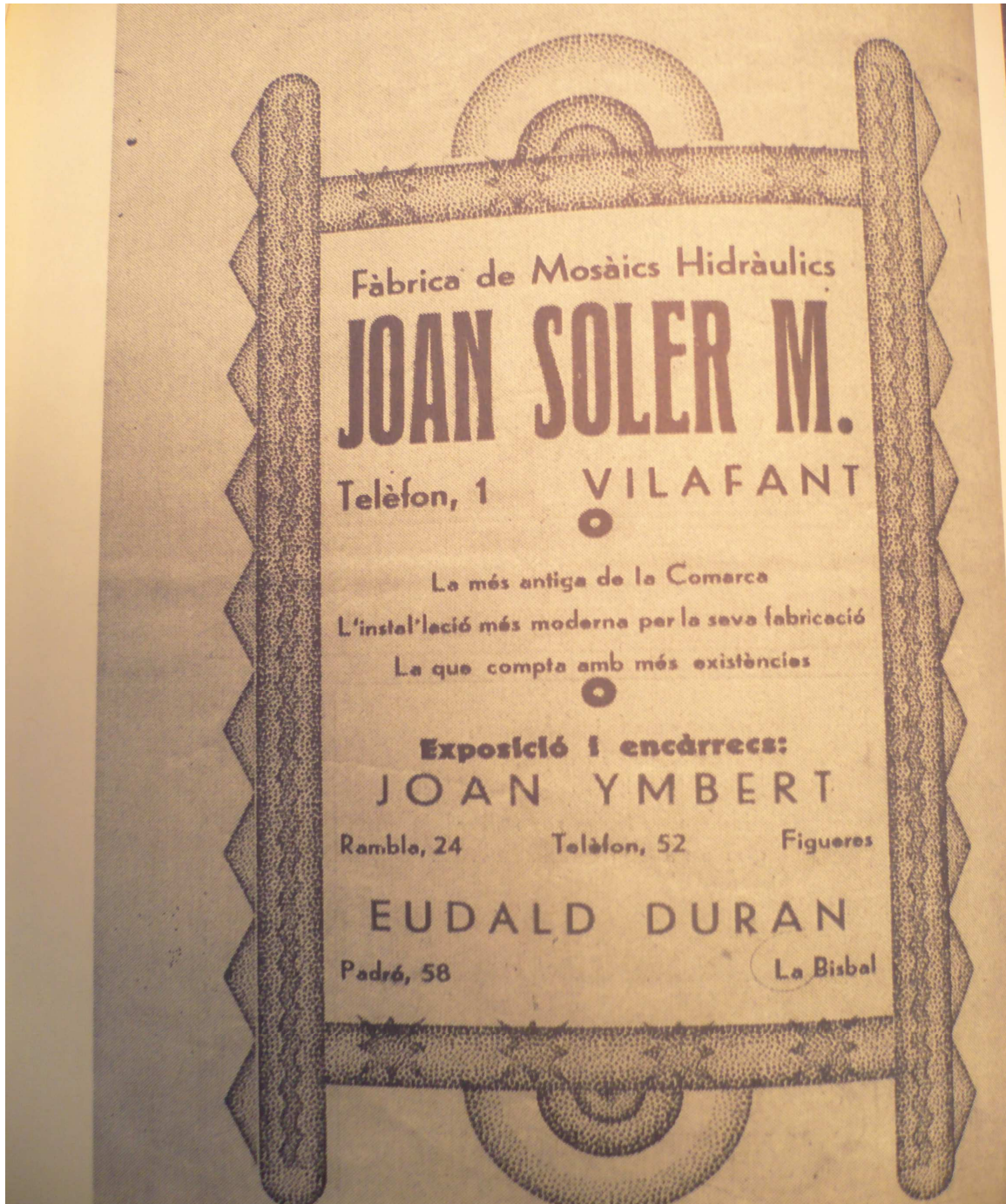
Propietaris i Contractistes:
Tinguen en compte que pel seu
treball perfeccionat i pel seu
bon serviment, aquest forn
conserva la seva antigüetat

**IGNACI SERRATS
VILAFANT**

Per encàrrecs a Figueres
CASA OLIVA
Reparació de bicicletes Carretera del Castell, 19

DOCUMENT Nº 6. PUBLICITAT D'UNA ANTIGA FÀBRICA DE RAJOLES DE VILAFANT. FONT: PROGRAMACIÓ FESTA MAJOR DE SANT CEBRIÀ 1999.

DOCUMENT Nº7. CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL ANY 1889/1890

Pueblo de Vilafant Año económico de 1889 á 1890

Contribucion industrial y de comercio.

D. Ignacio Junquer vecino de Vilafant
habitante calle de Barrancs Figueras
número matriculado en la Tarifa tercera
clase " número 196 da parte al Sr. Alcalde
de haber cesado en el ejercicio de la industria de Guerrillero que
ejercia ser
el establecimiento de Depoblado
que constituía su industria ante dicho?

cuya cesación ha tenido lugar desde el día veinte y cinco
del corriente

Y para que conste y produzca la baja que corresponda, para
cuya comprobación estoy conforme en que se verifiquen los re-
conocimientos y visitas necesarias en los locales de mi industria
que la Administración tenga por conveniente, firmo la presente
en Vilafant 25 de enero de 1890

Presentada la presente en Ignacio Junquer
el día de la fecha.

Del local
Martin Corcoll

DOCUMENT Nº8 RETALL PREMSA PUBLICAT AL SETMANARI EMPORDÀ
EL 19/08/2008

EMPORDÀ | DIMARTS, 19 D'AGOST DEL 2008

COMARCA ACTUALITAT 15

PATRIMONI

Vilafant vol obrir un centre d'interpretació de l'argila a Palol

► L'Ajuntament vol donar a conèixer el fet que aquest sediment, que tant predomina a la zona, antigament va activar la indústria de la rajoleria

VILAFANT | VÍCTOR PERXÉS

■ La masia de Palol Sabaldòria de Vilafant podria acollir dos centres d'interpretació únics a la demarcació de Girona, un dedicat als rius mediterranis i l'altre a l'argila, un sediment que predomina a la zona i que va activar, a partir del segle XVIII, la indústria rajolera al municipi. L'Ajuntament ja fa anys que té en ment obrir un centre sobre els rius mediterranis, però ara ha afegit la iniciativa d'aprofitar l'existència de l'emblemàtica bòbila d'en Soler per disposar d'un centre d'interpretació sobre l'argila.

L'alcaldesa de Vilafant, Pepi Comalada, remarca que el conjunt de Palol Sabaldòria i la històrica bòbila d'en Soler, que és de propietat privada, es troben a molt poca distància l'un de l'altre i que l'objectiu que persegueix el consistori és re-

L'espai dedicat a l'argila també servirà perquè els escolars puguin visitar-lo i conèixer l'ús industrial que se'n feia

A la masia de Palol Sabaldòria també està projectat obrir un centre d'interpretació dedicat als rius mediterranis

dactar un projecte comú que englobi patrimoni, natura i cultura.

El centre d'interpretació de l'argila també serviria perquè els escolars del municipi i d'arreu de la comarca puguin visitar-lo i conèixer tot el que fa referència a la indústria rajolera. Actualment, l'Ajuntament de Vilafant ha encarregat un estudi per enllaçar la bòbila amb el conjunt de Palol Sabaldòria. Per fer

Vilafant sempre s'ha caracteritzat pel seu terreny argilós. Al centre i al fons de la imatge, la bòbila. SANTI COLL

realitat aquest projecte, Vilafant espera rebre l'ajut dels ministeris de Medi Ambient i Cultura i de la Generalitat.

L'argila sempre ha estat present als terrenys que envolten el poble de Vilafant i l'actual bòbila, que encara es manté dempeus, tot i el seu estat ruïnós, és el símbol de l'època en què la fàbrica va subministrar rajols d'argila arreu de les comarques gironines.

De forma paral·lela a les gestions que el consistori manté amb els ministeris de Medi Ambient i Cultura i amb la Generalitat, també negocia amb el propietari de la vella rajoleria d'en Soler la possible com-

pra d'una part de l'antiga fàbrica. El propietari, Francesc Clotas, ja va manifestar la seva predisposició a desfer-se d'un sector de la fàbrica, segurament la xemeneia i el forn on es coïen els rajols d'argila. Amb l'adquisició de part de la bòbila l'Ajuntament tindria més facilitats per destinar-hi recursos econòmics procedents de les administracions catalana i estatal.

Als segles XVIII i XIX els experts consideraven d'una gran qualitat els rajols fets amb l'argila extreta de Vilafant. Durant molts anys, veïns del municipi i dels pobles del voltant van estar treballant a les rajoleries fins que l'obertura

de la gran bòbila d'en Soler va agrupar gairebé tota la producció rajolera.

El pas del riu Manol

El pas del riu Manol per Vilafant és clau perquè l'Ajuntament pugui obrir a la masia de Palol el centre d'interpretació dels rius mediterranis. Per fer-ho possible, però, el consistori espera rebre el vistiplau i recursos econòmics de Cultura i Medi Ambient, ja que caldria deïllar en condicions l'antiga masia que data del segle XVI i on està previst que es reprenguin excavacions arqueològiques iniciades anys enrere.

DOCUMENT N°9 RETALL DE PREMSA PUBLICAT AL SETMANARI EMPORDÀ
03/06/2008.

DIMARTS, 3 DE JUNY DEL 2008 | EMPORDÀ

PATRIMONI

Vilafant ajorna aprovar per ple la protecció de la bòbila

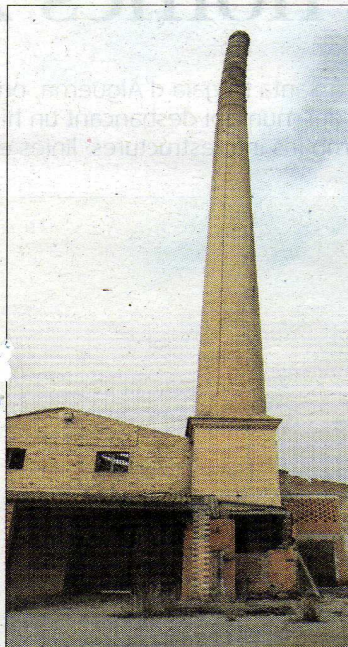
► L'Ajuntament segueix pendent de l'informe favorable procedent del Museu de la Ciència i la Tècnica de Barcelona i del Consell Comarcal

VILAFANT | VÍCTOR PERXÉS

■ L'Ajuntament de Vilafant no portarà al ple d'aquesta setmana la declaració de la històrica bòbila d'en Soler, que és de propietat privada, com a bé cultural d'interès nacional, ja que encara no ha rebut els informes tècnics favorables procedents del Museu de la Ciència i la Tècnica de Barcelona i del Consell Comarcal de l'Alt Empordà. Recentment, tècnics del Consell i d'aquest museu es van desplaçar fins a Vilafant per estudiar amb detall les característiques de la bòbila. Localment, la xemeneia de la fàbrica ja està considerada un element singular, però el consistori vol anar més enllà i que se li concedeixi una protecció amb la catalogació de bé d'interès nacional.

Segons ha destacat el regidor de Cultura i Medi Ambient de Vilafant, Antoni Caulas, un dels objectius prioritaris de l'Ajuntament és evitar que les obres de construcció del pas del TGV malmetin l'estructura de la xemeneia i l'antic forn on es fabricaven rajols i teules. Les vies del tren estaran situades a escassament 50 metres de l'edifici i el moviment de terres que es faci podria afectar greument la xemeneia. Aquesta fa 42 metres d'alçada i sobretot la part final està molt deteriorada. Amb el pas dels anys, s'ha torçat i existeix el risc que caigui.

La bòbila d'en Soler va ser una de les indústries més importants de la comarca des del 1880 fins als inicis dels anys setanta del segle passat.

La xemeneia de la bòbila. ROGER LLEIXÀ

La fàbrica va donar feina a centenars de treballadors i va subministrar rajols per a la construcció de murs del castell de Sant Ferran de Figueres i per a l'Hospital Josep Trueta de Girona, entre altres edificis emblemàtics de les rodalies de Vilafant. Actualment, l'antiga fà-

El Pla Director d'Abastament d'Aigua

► El que sí que passarà per ple l'Ajuntament de Vilafant és el Pla Director d'Abastament d'Aigua del municipi, un document que es va encarregar mesos enrere a una empresa externa. Segons va confirmar ara fa uns quants dies l'alcalde, Pepi Comalada, la principal inversió que el pla destaca que s'ha de fer al municipi és canviar i millorar les canonades de l'aigua. Moltes d'elles, especialment les de les Forques i el nucli antic, es troben molt deteriorades i perden aigua.

El Pla Director d'Abastament d'Aigua, que aquesta setmana passarà la seva aprovació inicial, és un estudi útil de l'estat actual del municipi de Vilafant, el qual continua en vies de creixement poblacional. Tant és així que l'esmentat pla fa recomanacions sobre quines infraestructures relacionades amb l'abastament d'aigua potable cal que tingui el municipi d'aquí a aproximadament deu anys.

brica segueix sent de propietat privada i no es descarta que l'Ajuntament pugui restaurar una part de l'edifici amb finalitats didàctiques, ja que en el seu moment va ser una indústria moderna i puntera a tota la demarcació.

DOCUMENT Nº10. ARTICLE DE LA REVISTA VEÏNS VILAFANT. FEBRER 2008

La Bòbila d'en Soler, bé cultural d'interès local

L'ajuntament i el propietari de la bòbila de Vilafant, Francesc Clotas, han arribat a un acord per tal d'iniciar l'expedient per aconseguir la protecció de la bòbila d'en Soler. Es vol que aquestes instal·lacions, en desús des de fa molts anys, però que ha estat un referent històric per a Vilafant pugui ser declarada Bé Cultural d'Interès Local.

L'ajuntament està interessat sobretot a protegir la xemeneia, ja que és un símbol per al nostre poble. Cal recordar que aquesta fàbrica va donar feina a més de 200 treballadors i que es feien rajoles per moltes edificacions de la comarca, entre elles el castell de Sant Ferran de Figueres. D'aquí bé l'eslògan "Vilafant, Mare de Pobles".

L'ajuntament ha trobat molt bona predisposició per part del propietari; ara cal treballar en la tramitació i intentar que les obres del TAV no malmetin més la xemeneia d'aquest edifici.

La bòbila ha estat un símbol pel nostre municipi al llarg del anys.

DOCUMENT Nº11-12 CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL ANY 1899/1900

156

CONTRIBUCIÓN INDUSTRIAL

PROVINCIA DE GERONA

Pueblo de Castellfons Año económico de 1899-1900

Consta de 564 habitantes y le corresponde la 10.ª base de población

MATRÍCULA

que para el año económico citado, y en cumplimiento de lo prevenido en el artículo 65 y 109 del reglamento de 11 de Abril de 1893, forman el alcalde y Secretario del Ayuntamiento de esta localidad de todos los individuos que existen en dicha población sujetos à la contribución industrial y comprendidos en las tarifas 1.ª, 2.ª, 3.ª, 4.ª y primera sección de la 5.ª vigentes y unidas al citado Reglamento, que con toda especificación se mencionan, à

ADVERTENCIAS

- 1.ª La matrícula se extenderà por órden de los conceptos, y en cuanto à la segunda, tercia y cuarta, se expresará en primer término el número de la colocación que las industrias ocupan en las tarifas; respecto de la primera, por clases y números de la primera sección de la quinta, siguiendo asimismo el orden de las mismas en dichas tarifas.
- 2.ª Por ningún motivo dejarán de llevarse, especialmente en la cuarta, los detalles de la numeración de orden, y se prohíbe toda emenda.
- 3.ª La matrícula se coserà por el centro, formando con la letra y con la rúbrica del Jefe del Negociado (ó Secretario del Ayuntamiento) las hojas que las compongan.
- 4.ª En la segunda casilla se expresará en primer término los apellidos del contribuyente.

GERONA
Imprenta y Encuadernación de Manuel Lluch
Herrería Vieja, 5

Número de orden. Número de la tarifa	Apellidos y nombres de los contribuyentes	Calle y número de su casa habitación	Profesión, industria, arte u oficio porque contribuyen	Calle y número del local en que se ejerce	MONTOS DEL 15 POR 100			TOTAL	A por 100 de cobranza	A por un mes de cobro	TOTAL	Cuenta parte del tributo
					TESORO	Ayuntamiento	TOTAL					
					Plas.	Cts.	Plas.	Cts.	Plas.	Cts.	Plas.	Cts.
1	José 1. ^a Clase 8. ^a Juan Vila Roque Tarifa 1. ^a Clase 9. ^a	Canetia	Vinos al pormenor	Canetia	30	2 80	32 80	2 09	6	22 89	10 72	
2	Episcopo Galeni Casademunt	D	Vinos pormenor	D	32	5 12	37 12	2 24	6 40	45 76	11 44	
3	José Borda Papat Tarifa 1. ^a Clase 11. ^a	D	D	D	32	5 12	37 12	2 24	6 40	45 76	11 44	
4	José Figueras de Gani	La Ripiana	Tablaquera conserje	La Ripiana	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
5	Pedro Guisarme Soler Tarifa 1. ^a Clase 11. ^a	Not	D D D	Not	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
6	Juan Taura Algama Tarifa 1. ^a Clase 11. ^a	Not	Alcarria	Not	20	3 20	23 20	1 39	4	28 59	7 15	
7	José Borda Papat	Canetia	Podogon	Canetia	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
8	José Guisarme Guisarme	D	D	D	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
9	Martín Condou	D	D	D	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
10	Margarita Papat	D	D	D	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
11	Juan Vila Matuecas Total de la Tarifa 1. ^a	Paya	D	Paya	16	2 56	18 56	1 11	3 20	22 87	5 72	
	José Vila 2. ^a				226	36 16	262 16	15 73	45 20	923 08	80 77	
12	Miguel Figueras Ferrats	D	Prestamista	D	3	48	51	21	60	2 29	1 07	
13	Miguel Vila Ansu	Industria en Figueras	D	D	1 80	29	30 80	12	36	2 57	62	
	Total de la Tarifa 2. ^a				4 80	77	81 80	33	96	6 86	1 71	
14	Episcopo de Costa	La Ripiana	Mono Padillera	100 metros Despedida	56	8 96	64 96	3 70	11 20	80 06	20 01	
15	José Figueras Ferrats	Bonasa	D D	80 D D	44 80	7 18	51 98	3 12	8 96	62 04	16 01	
16	José Ferrats Borda	D	D D	100 D D	56	8 96	64 96	3 70	11 20	80 06	20 01	
17	Juan Post Gran	D	D D	80 D D	44 80	7 18	51 98	3 12	8 96	62 04	16 01	
18	Miguel Vila Casademunt	Figueras	D D	70 D D	39 20	6 27	45 47	2 78	7 84	58 04	14 01	
19	José Costa Guisarme	Parson del Puell	D D	90 D D	50 40	8 16	58 56	3 51	10 08	72 05	18 01	
20	Damián Figueras Ferrats	Figueras	D D	80 D D	44 80	7 18	51 98	3 12	8 96	62 04	16 01	
21	José Ferrats Martí	Not	D D	60 D D	33 60	5 37	38 97	2 33	6 72	48 02	12 01	
22	Juan Ferrats Martí	Bonasa	D D	60 D D	33 60	5 37	38 97	2 33	6 72	48 02	12 01	
					16990	62 80	437 80	28 06	80 64	576 44	144 00	

FOTOS 21-26 BÒBILA DE VILAFANT

Foto 21. Pilar Sánchez

Foto 22. Pilar Sánchez

Foto 23. Pilar Sánchez

INTERIOR DEL TIR DE LA XEMENEIA

Foto 24. Pilar Sánchez

Foto 25. Pilar Sánchez

Foto 26. Pilar Sánchez

**FOTOS 27-29 IMATGES DIVERSES DE L'ESTAT ACTUAL DE
REHABILITACIÓ DEL MUSEU**

Foto 27. Pilar Sánchez

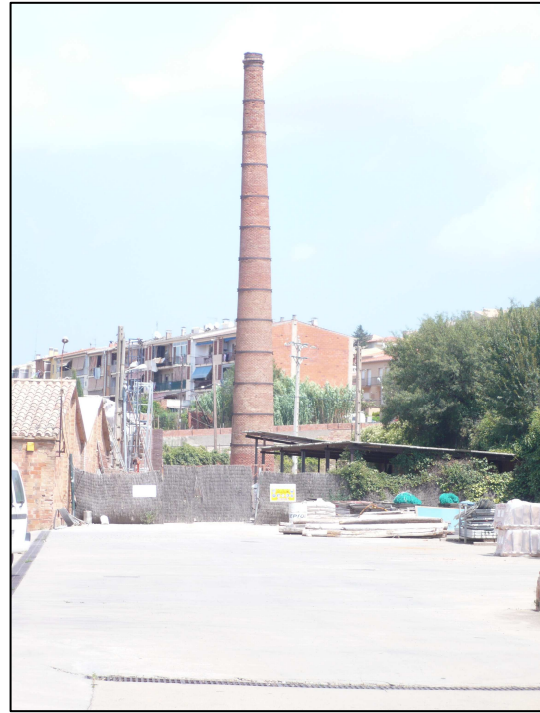

Foto 28. Pilar Sánchez

Foto 29. Pilar Sánchez

XEMENEIA BÒBILA ALMIRALL.

Foto 30. Font: Ajuntament Terrassa

**FOTOS 31-34. IMATGES ANTIQUES DE LA FÀBRICA DE RAJOLES DE BAUSET,
PAIPORTA (VALÈNCIA). FONT: CATÀLEG PAIPORTA A PRINCIPI DE SEGLE**

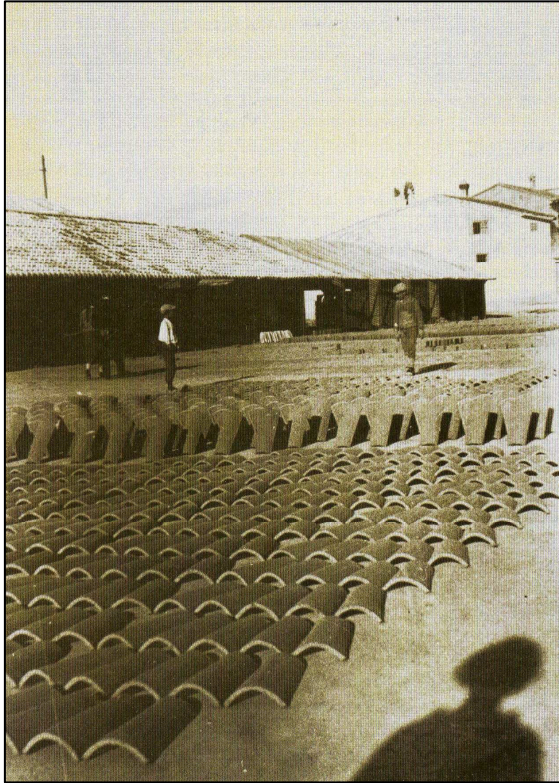

Foto 31. Font: Catàleg Paiporta a principi de segle

Foto 32. Font: Idem

**LOGOTIP DEL MURPA I VISTA DEL FUMERAL DEL MUSEU DE LA RAJOLERIA DE
PAIPORTA.**

Foto 32. Font: Idem

Foto 34. Font: Idem

FOTOS 35-42.

FAÇANA PRINCIPAL DEL MAS PALOL

Foto 35. Pilar Sánchez

Foto 36. Pilar Sánchez

INTERIOR DEL SALÓ NOBLE DEL MAS PALOL

Foto 37. Pilar Sánchez

Foto 38. Pilar Sánchez

Foto 39. Pilar Sánchez

Foto 40. Pilar Sánchez

**ESTAT EN QUÈ ES TROBA ACTUALMENT L'INTERIOR DE LA CUINA
DEL MAS PALOL**

Foto 41. Pilar Sánchez

Foto 42. Pilar Sánchez